

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9/2'2016

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Академією муніципального управління та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол №27 від 29 вересня 2016 року) та Вченою Радою Академії Муніципального Управління (Протокол №35 від 23 вересня 2016 року). Повний або частковий передрук

матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 30.09.2016

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2016
© "Економіка. Фінанси. Право",
2016

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, перший заступник Керівника Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Даций Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, професор кафедри бухгалтерського обліку та аналізу за видами економічної діяльності Житомирського державного технологічного університету

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністрування менеджменту Академії муніципального управління

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константінов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Випусковий редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

ЗМІСТ

С.А. ТКАЧЕНКО. Методологізм планування та інтрузії дефінітиву діагностики в системі стратегічного управління діяльністю підприємств, виробничих об'єднань країни	4
В.В. ДРУЖИНИНА. Формування податкового бюджету в системі фінансового контролінгу на підприємстві	11
О.Є. ГАВРИЛЕНКО. Нормативна регламентація діяльності суб'єктів внутрішнього контролю підприємств міського транспорту	14
В.І. ГЛУХОВА. Оподаткування прибутку суб'єктів господарювання та напрями його вдосконалення	22
І.Г. СКОМОРОВИЧ. Оцінка ефективності функціонування грошової системи України	27
Л.В. СОКОЛОВА. Теоретичні аспекти взаємозв'язку та відмінностей систем адаптивного управління та адаптації промислового підприємства	32

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, в.о. ректора Вищого навчального закладу Міжнародний технологічний університет "Миколаївська політехніка"

УДК 338.242.2:[65.012.122:338.43]

МЕТОДОЛОГІЗМ ПЛАНУВАННЯ ТА ІНТРУЗІЇ ДЕФІНІТИВУ ДІАГНОСТИКИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ, ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ КРАЇНИ

METHODOLOGISM PLANNING AND DIAGNOSTICS DEFINITIVA INTRUSION IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF BUSINESS ACTIVITIES AND PRODUCTION ASSOCIATIONS

У науковому дослідженні розроблено правильну науково обґрунтовану методологію проектування і впровадження підсистеми економічної діагностики в системі стратегічного управління діяльністю підприємств та науково-виробничих об'єднань. Доведено, для виконання робіт із створення і впровадження підсистеми економічної діагностики у системі стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань будуть потрібні порівняно тривалі терміни. У цьому зв'язку особливого значення набуває концентрація трудових ресурсів, а також кооперація багатьох організацій та науково-дослідних інститутів. Тільки в цьому випадку можна розраховувати на успіх. Серед перспектив подальших розвідок у вищезначеному напрямку особливою актуальністю відрізняється питання пов'язане із визначенням універсальних методів формування функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств і науково-виробничих об'єднань та їх використання при проектуванні і впровадженні економічної діагностики.

В научном исследовании разработано правильную научно обоснованную методологию проектирования и внедрения подсистемы экономической диагностики в системе стратегического управления деятельностью предприятий и научно-производственных объединений. Доказано, для выполнения работ по созданию и внедрению подсистемы экономической диагностики в системе стратегического управления деятельностью предприятий и научно-производственных объединений потребуются сравнительно длительные сроки. В этой связи особое значение приобретает концентрация трудовых ресурсов, а также кооперация многих организаций и научно-исследовательских институтов. Только в этом случае можно рассчитывать на успех. Среди перспектив дальнейших исследований в вышеуказанном направлении особой актуальностью отличается вопрос, связанный с определением универсальных методов формирования функционально развитых систем стратегического управления деятельностью промышленных предприятий и производственных объединений и их использование при проектировании, внедрении подсистемы экономической диагностики, др.

In a research study designed correct scientifically based methodology for the design and implementation of economic diagnostics subsystem in the system of strategic management activities of enterprises and scientific-production associations. Proved to perform work on the creation and implementation of the economic subsystem diagnostics in system of strategic management activities of enterprises and scientific-production associations require a relatively long period of time. In this connection special importance is the concentration of the labor force, as well as the cooperation of many organizations and research institutes. Only in this case, you can count on success. Among the prospects for further research in the above areas of particular relevance different question related to the definition of universal methods of forming functionally advanced systems of strategic management activities of industrial enterprises and industrial associations and their use in the design, implementation, diagnostics subsystem.

Ключові слова: виробничі об'єднання, впровадження, діяльність, економічна діагностика, країна, методологія, підсистема, проектування, промислове підприємство, система стратегічного управління, функція, ціль

Ключевые слова: внедрение, деятельность, методология, подсистема, предприятие, проектирование, производственное объединение, система стратегического управления, страна, функция, экономическая диагностика

Keywords: implementation, operation, integrated economic diagnostics, methodology, subsystem design, industrial association, industrial plant, the system of strategic management, country, function, economic and analytical information

ВСТУП

Виконання системних вимог – один із найголовніших моментів у методології проектування та впровадження підсистеми діагностики в системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і виробничих об'єднань, так як ці вимоги, роблячи істотний вплив на структуру підсистеми, багато в чому визначають характер

виконуваних нею функцій. Найбільш важливою вимогою, що пред'являється до підсистеми діагностики, виступає забезпечення чіткої узгодженості в роботі всіх її структурних частин, а також методологічної єдності побудови та функціонування підсистеми з функціонально розвинутою системою стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і виробничих об'єднань в цілому та можливою системою

управління більш високого рівня (об'єднана функціонально розвинута система управління спеціального призначення). Виконання цієї вимоги виступає можливим тільки в умовах методологічної, інформаційної, програмної, технічної і організаційної сумісності окремих частин підсистеми, а також сумісності підсистеми за зазначеними ознаками з функціонально розвинутою системою стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та виробничих об'єднань в цілому і можливою функціонально розвинутою системою управління спеціального призначення більш високого рівня. У процесі проектування підсистеми повинен бути прийнятий до уваги еволюційний характер її розробки, формування, впровадження та експлуатації. Підсистема діагностики завжди створюється в умовах функціонування раніше існуючої традиційної системи діагностики і стрибкоподібний перехід від старої форми діагностики до нової неможливий. Створення повністю закінченої підсистеми – складний та тривалий процес, пов'язаний із проведенням експериментальних перевірок, подоланням неминучого психологічного бар'єру з боку персоналу управління і таке інше. Провівши теоретико-методологічні дослідження наукових праць провідних вчених-економістів із означеної проблематики, таких як О.Л. Бесєдін [1], Ю.В. Близнюк [2], Л.О. Козерод [3], А.І. Королева [4], К.А. Кравченко та В.П. Мешалкин [5], Є.С. Попова [6], О.С. Рудакова [7], С.В. Рябенко [8], К.А. Сотскова [9], Д.П. Фролов [10] і інших, необхідно відзначити, що означені науковці-розробники систем управління одностайні, коли мова заходить про труднощі проектування та впровадження функції діагностики. Складність тут, очевидно, в тому, що в цій підсистемі, крім стандартних правил обробки показників, потрібно використовувати елементи операційного мислення, пов'язаного із процесом переробки інформації. Інакше кажучи, саме в цій підсистемі належить інтерпретувати економічну діяльність в цілому або її окрему сторону, тобто піднятися в рамках цієї підсистеми до рівня розуміння інформації. Це, так би мовити, максимальна вимога до діагностики в функціонально розвинутої системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і виробничих об'єднань (або в функціонально розвинутої системі стратегічного управління спеціального призначення більш високого рівня), яка сьогодні реалізується дуже слабко через складність самої задачі. Саме це обумовлює необхідність розробки підсистеми діагностики чергами, а впровадження її за етапами. Виконання перерахованих вище вимог можливе тільки за умови застосування правильно науково обґрунтованої методології проектування та впровадження підсистеми діагностики, заснованої на системному підході і найважливіших принципах створення функціонально розвинутих систем стратегічного управління спеціального призначення. Системний підхід до питань проектування та впровадження функції діагностики на промислових підприємствах і науково-виробничих об'єднаннях передбачає розгляд підсистеми діагностики, з одного боку, як складової

частини функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та виробничих об'єднань, а з іншого – як єдиного цілого, вирішення спочатку загальних проблем, врахування всіх елементів методу підсистеми і їх взаємного впливу один на одного та тільки після цього перехід до вирішення окремих часткових питань створення підсистеми. Необхідна умова такого підходу – попереднє дослідження функції інтегрованої економічної діагностики на промисловому підприємстві та науково-виробничому об'єднанні і розробка основних (базисних) її моделей.

МЕТА РОБОТИ виступає в розробленні правильно науково обґрунтованої методології проектування та впровадження підсистеми економічної діагностики в системі стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань, ін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою наукової публікації виступає діалектичний метод та основні положення підсистеми діагностики, системи стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань. У процесі проведеного дослідження знаходили використання наступні наукові методи: *абстрактно-логічний* (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); *монографічний* (при дослідженні теоретичних і практичних особливостей проектування та впровадження підсистеми діагностики у системі стратегічного управління діяльністю підприємств і науково-виробничих об'єднань); *економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, порівняльний* (при комплексному аналізі та оцінці стану проектування і впровадження підсистеми діагностики у системі стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань); *табличний* (при визначенні трудомісткості робіт щодо створення підсистеми діагностики для рівня промислових підприємств і виробничих об'єднань) і ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Накопичений в промисловій сфері та ряді інших галузей досвід надає можливість визначити основні принципи елементи методологічного підходу до проектування і впровадження на суб'єктах господарської діяльності підсистеми діагностики в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань: створення необхідних для розробки проектних рішень за функцією, розробка функціональної структури підсистеми, вибір засобів і методів реалізації підсистеми, визначення напрямів розвитку та етапів реалізації підсистеми, ін.

Розробка підсистеми економічної діагностики, як і функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань взагалі, вимагає наявності досить великого переліку відповідних технічних, матеріальних, організаційних і інших передумов. Так, сучасна практика свідчить, що для

проектування підсистеми економічної діагностики на підприємствах та виробничих об'єднаннях, як мінімум, повинні бути в наявності: по-перше, комплекс технічних засобів, що дозволяють в принципі здійснювати повну обробку економіко-аналітичних інформаційних даних; по-друге, кваліфікований персонал, який володіє знаннями, як в області економічної діагностики, так і в області всебічної обробки інформаційних даних; по-третє, методологія функції діагностики, як основа для формування переліку економіко-аналітичних завдань, що підлягають формуванню, впровадженню.

Більш широкий підхід до вищезначеної проблематики передбачає розгляд в якості передумов, необхідних для створення підсистеми (функції) інтегрованої економічної діагностики, заснування внутрішніх структурних підрозділів із експлуатації підсистеми, створення початкової бази інформації на всіх електронних носіях, наявність пакетів прикладних програм тощо.

Розробка функціональної структури підсистеми діагностики відноситься до числа найбільш важливих питань, що потребують попереднього рішення та передують вирішенню інших часткових питань. Обрана функціональна структура підсистеми діагностики дозволяє синтезувати окремі її внутрішні компоненти, визначити характер їх взаємодії в процесі досягнення завдань генеральної і проміжних цілей та критеріїв оцінки економічної ефективності.

Функціональна структура підсистеми діагностики розробляється на основі визначення: «ключових точок» системи стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань – точок прийняття рішення; цілей та критеріїв підсистеми в цілому, і її складових; найважливіших компонентів функції діагностики; інформаційного потоку; зворотних зв'язків.

Відпрацювання «ключових точок» системи управління передбачає дослідження структури застосовуваних на різних рівнях стратегічного управління діяльністю підприємств та об'єднань рішень, оскільки саме в точках прийняття рішень знаходяться споживачі економіко-аналітичної інформації. При дослідженні встановлюється: найменування рішення, частота прийняття рішення, фактори прийняття рішення, правила прийняття рішення, варіанти рішення, джерело інформації для рішення, форма подання інформації для прийняття рішення тощо. Виконання даної роботи дозволяє визначити зміст і спрямованість вихідної інформації підсистеми діагностики.

Відпрацювання цілей зводиться до побудови дерева цілей підсистеми діагностики. Ця робота необхідна для функціональної ув'язки внутрішніх компонентів підсистеми, перевірки їх відповідності призначенню підсистеми та системи управління в цілому. Дерево цілей виступає як ланка, що пов'язує воедино функціональні характеристики підсистеми економічної діагностики із структурою прийнятих у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю підприємств і науково-виробничих об'єднань рішень.

Відпрацювання найважливіших компонентів

підсистеми інтегрованої економічної діагностики полягає у формуванні на основі дерева цілей відповідних блоків та комплексів економіко-аналітичних завдань функції. У сукупності із відпрацюванням інформаційного потоку і зворотних зв'язків даної роботи дозволяє побудувати нам концептуальну модель функціональної структури підсистеми інтегрованої економічної діагностики.

Концептуальна модель представляє собою блок-схему або понятійну форму опису структури і функцій (процедур) підсистеми управління в цілому та її внутрішніх складових компонентів, які якісно (логічно) і параметрично пов'язують досліджувані характеристики (параметри) підсистеми та її структурні компоненти із впливами (параметрами) зовнішнього середовища в процесі виконання підсистемою системи свого цільового призначення і інше.

У подальшому на основі концептуальної моделі повинна бути створена нормативна алгоритмічна модель функціональної структури підсистеми економічної діагностики як набір формалізованих правил, прийомів, обчислювальних процедур, послідовне застосування яких дозволяє реалізувати завдані підсистемі управління цілі, критерії оцінки ефективності.

Побудова концептуальної та нормативної алгоритмічних моделей служить базисною основою для визначення в підсистемі управління складу алгоритмів перетворення вхідних повідомлень в необхідні вихідні, а також їх взаємної ув'язки, що відіграє сучасну важливу роль у визначенні правильних напрямків розвитку і етапності робіт із проектування, формування та впровадження підсистеми інтегрованої економічної діагностики та так інше.

Складність проблеми проектування і впровадження у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань функції економічної діагностики, унікальний характер робіт, необхідність максимального скорочення часу розробок – все це настійно вимагає пошуку більш ефективних засобів і методів реалізації обраної побудови підсистеми діагностики. Зокрема, сказане диктує необхідність подальшого розвитку та поглиблення системного підходу до проектування і впровадження функції діагностики, а саме застосування програмно-цільового методу проектування та впровадження підсистеми діагностики для самих різних рівнів системи управління (промислове підприємство, виробниче об'єднання, галузь) і інше.

Формою здійснення програмно-цільового методу в створенні підсистеми діагностики у системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань має бути побудова програмної робочої групи висококваліфікованих фахівців різного профілю. Тільки інтегрований фонд знань фахівців різного профілю, колективу яких довірена розробка підсистеми діагностики, надасть можливість правильно зорієнтуватися у виборі відповідних

засобів і методів, а отже, може забезпечити створення підсистеми, практичне втілення якої дозволить всебічно спроектувати і впровадити найважливішу функцію у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань – економічну діагностику і ін.

У цьому зв'язку величезні можливості для наукового пізнання економічної діагностики як функції управління відкриває кібернетика. Однак, було б неправильно вважати, що організація у системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань функціонально розвинутої економічної діагностики може бути здійснена виключно засобами кібернетики і тільки в рамках цієї науки. Це пояснюється тим, що кібернетика зачіпає лише прикладення принципів теорії регулювання систем до виробничо-господарських процесів. Особливості функції економічної діагностики вимагають спеціального наукового дослідження, що спирається, крім того, на теорії систем, системний аналіз, теорію інформації, політичну економію, теорію управління, економіку промисловості, організацію і планування виробництва, бухгалтерський облік, прикладну математику, інженерні науки, соціологію, юриспруденцію, таке ін.

Провідну роль серед таких, що забезпечують елементів у підсистемі діагностики все ж відіграє методологічне забезпечення, що визначає порядок здійснення функції економічної діагностики у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань. У цьому зв'язку теоретико-методологічні матеріали повинні відповідати наступним вимогам: відображати специфіку економіки і організації виробничо-господарської діяльності конкретного об'єднання, підприємства, підрозділу (цеху); забезпечувати можливість як комплексної оцінки діяльності підприємств та їх внутрішніх підрозділів, так і вивчення окремих її сторін; забезпечувати виявлення відхилень від плану; виявляти резерви підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності за групами інтенсивних та екстенсивних факторів (чинників) впливу, у тому числі за рахунок факторів науково-технічного прогресу; забезпечувати можливість прогнозування і таке інше. Для розробки таких методологічних матеріалів необхідні знання: галузевої економіки; особливостей планування та організації виробничо-господарської діяльності на конкретному підприємстві; галузевих особливостей організації економічної діагностики; організації статистичного, бухгалтерського і оперативно-технічного обліку; математичних методів комплексного аналізу та оцінки (факторний аналіз, економіко-математичне моделювання, матричні моделі, математичне програмування, кореляційний і регресійний аналіз, евристичні методи); особливостей сучасної функціонально розвинутої обробки інформації і інше.

Не менш важливим елементом підсистеми економічної діагностики виступає інформаційне забезпечення. До структури та змісту інформаційного

забезпечення діагностики пред'являються вимоги, витікаючи з алгоритмічної моделі функціонування підсистеми. Розробка інформаційних аспектів підсистеми економічної діагностики вимагає знань: методології діагностики, системотехніки, теорії інформації, організації банків даних у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань, інформаційних можливостей функціональних підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань, способів обробки і отримання інформації і інше. Наприклад, для визначення вихідної інформації підсистеми економічної діагностики необхідні дослідження економіко-аналітичної інформації з погляду її цінності для різних споживачів. Крім того, для інтеграції обробки даних, функціонування банку даних та організації спільної роботи споживачів і машин електронних цифрових в режимі діалогу необхідні дослідження економіко-аналітичної інформації в семантичному аспекті. У цьому випадку при створенні інформаційного забезпечення підсистеми економічної діагностики потрібним виступає точний та повний опис змісту економіко-аналітичних інформаційних даних, встановлення взаємозв'язку між поняттями і термінами, введення системи уніфікованих термінів та правил побудови із них осмислених фраз і багато ін.

Важливі функції в підсистемі інтегрованої економічної діагностики виконуються економетричним забезпеченням, що включає в себе комплекс мовних та програмних засобів, сукупність яких повинна забезпечувати достатню і економічно ефективну реалізацію алгоритмів розв'язання економіко-аналітичних завдань на основі простих методів розрахунку кожного варіанту алгоритму. Ефективне економетричне забезпечення підсистеми економічної діагностики може бути створене на базі знань: застосовуваних методик економічної діагностики; математичних методів економічної діагностики; способів отримання, обробки та виведення інформаційних даних; стандартного економетричного забезпечення відповідних технічних засобів; мов програмування; моделювання і таке інше.

Істотний вплив на функціонування підсистеми економічної діагностики чинить технічне забезпечення, основу якого становить комплекс технічних засобів. Комплекс технічних засобів повинен забезпечувати зняття і передачу інформації для діагностики в момент та в місці її виникнення, синхронізацію процесу економіко-аналітичних розрахунків з виробничо-господарським процесом, завершення певних економіко-аналітичних розрахунків в задані моменти часу. Для правильного вибору комплексу технічних засобів необхідно знати: експлуатаційні характеристики електронної і іншої обчислювальної техніки; теорію обробки інформаційних даних; організацію підсистеми економічної діагностики у функціонально розвинутої системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих

об'єднань; використовувати мови програмування і багато іншого.

Формування та впровадження функції діагностики у функціонально розвинутій системі стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань вимагає вирішення і відповідних організаційних питань. Організаційне забезпечення підсистеми діагностики складається із взаємопов'язаних структурних підрозділів, персоналу яких чітко визначені функції та завдання із прийому, обробки і передачі економіко-аналітичної інформації на всі рівні управління. Створення ефективного організаційного забезпечення підсистеми диктує необхідність знання: системотехніки; організації управління на конкретному промисловому підприємстві та виробничому об'єднанні; методики проведення економічної діагностики; особливостей використовуваної на промисловому підприємстві і виробничому об'єднанні обчислювальної техніки; сучасних способів отримання, обробки та передачі інформаційних даних в умовах функціонально розвинених систем стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань; наукової організації праці та управління; ринкових методів господарювання; соціології; психології і інше.

Економічний ефект, який можуть отримати промислові підприємства та виробничі об'єднання від застосування електронно-обчислювальної техніки в економічній діагностиці, вирішальним чином залежить від того, наскільки ефективно будуть використані в процесі проектування і впровадження цієї функції управління промисловим підприємством та виробничим об'єднанням досягнення всіх взаємно переплєтених галузей знань. Але і ці знання призведуть до бажаних результатів тільки в тому випадку, коли керівники всіх рівнів управління виробничо-господарською діяльністю усвідомлять у повній мірі важливість створення у кожній системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань функціонально розвинутої підсистеми інтегрованої економічної діагностики.

Новизна, складність, науково-дослідний характер робіт щодо створення підсистеми економічної діагностики, а також залежність від її інформаційної бази системи стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань в цілому робить досить актуальною проблему визначення напрямків розвитку та етапів проектування і впровадження підсистеми, інше.

Склад, зміст, порядок виконання та оформлення робіт відносно створення підсистеми економічної діагностики ідентичні роботам із проектування функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань взагалі. Але поряд із наявністю спільних моментів, зміст робіт на окремих стадіях створення підсистеми економічної діагностики має і свої специфічні особливості. Накопичений в промисловій сфері та інших галузях нашої країни досвід щодо впровадження розрахунків дозволяє, зокрема, визначити перелік основних

питань, які повинні бути вирішені в процесі проектування.

На передпроектній стадії вирішують наступні питання: визначають об'єкти (об'єднання, підприємство тощо), для яких необхідно спроектувати підсистему діагностики; досліджують систему стратегічного управління на обраних об'єктах із точки зору структури прийнятих рішень; досліджують підсистему організації діагностики на обраних об'єктах із метою визначення можливостей її удосконалення; оцінюють можливість застосування при створенні підсистеми наявних універсальних (типових) проектних рішень (інструктивно-методичних матеріалів із діагностики, пакетів прикладних програм); обґрунтовують кількість і зміст черг розробки та впровадження підсистеми; розраховують витрати на створення підсистеми і попередній економічний ефект та ефективність; розробляють заходи щодо зміни процесів діагностики і управління, виходячи із вимог функціонально розвинених систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань; визначають організації (установи), які необхідно залучити до розробки підсистеми діагностики та ін.

До числа найбільш відповідальних робіт, виконуваних на передпроектній стадії, слід віднести дослідження структури прийнятих у системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань управлінських рішень. Мета цієї роботи – встановити для кожного рівня керівників перелік рішень, для прийняття яких вимагається економіко-аналітична інформація; оцінити доцільність розподілу прав прийняття рішень за рівнями управління; виявити дублювання та повноважних керівників із прийняття рішень. Інформація для оцінки змісту і спрямованості рішень членами дослідницької групи може бути отримана: із протоколів оперативних нарад, текстів наказів та розпоряджень, фотографій і самофотографій робочого часу керівників, посадових інструкцій та таке інше.

Дослідження існуючої у системі стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань підсистеми організаційного забезпечення інтегрованої економічної діагностики здійснюється у взаємозв'язку та на основі робіт із вивчення структури управлінських рішень. Для кожного рівня керівників визначають реальну забезпеченість економіко-аналітичною інформацією, уточнюють форму і строки подання інформації, визначають надлишкову інформацію або її недолік, встановлюють напрямки розвитку та вдосконалення інформації і ін.

За результатами виконання робіт передпроектної стадії складають два документи: техніко-економічне обґрунтування та технічне завдання. У техніко-економічному обґрунтуванні фіксують виробничо-господарську необхідність і економічну ефективність та ефект створення підсистеми економічної діагностики. Технічне завдання після затвердження відповідними вищестоящими організаціями являє собою документ, що надає юридичне право на

початок розробок із підсистеми управління та таке інше.

На стадії технічного проектування вирішують наступні питання: створюють методологічне забезпечення підсистеми інтегрованої економічної діагностики; визначають (уточнюють) програму випуску підсистеми, тобто встановлюють перелік економіко-аналітичної інформації, необхідної для прийняття на різних рівнях оптимальних управлінських рішень; будують концептуальну модель функціональної структури підсистеми, встановлюють її внутрішні і зовнішні зв'язки; визначають способи вирішення економіко-аналітичних завдань; здійснюють побудову нормативної алгоритмічної моделі підсистеми та її оптимізацію (визначають і уточнюють склад та взаємозв'язки алгоритмів перетворення вхідної інформації у вихідну); формують вимоги до паралельних функціональних підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань та системам управління верхнього і нижнього рівнів; здійснюють прив'язку до комплексу технічних засобів; створюють інформаційне забезпечення підсистеми (прив'язку до існуючої інформаційної бази, її вдосконалення, в необхідних випадках нові інформаційні масиви, інше); виробляють рекомендації щодо створення організаційного забезпечення підсистеми; визначають склад завдань із функції інтегрованої економічної діагностики першої черги впровадження та склад завдань, впроваджуваних в наступних чергах; розробляють постановки задач підсистеми першої черги впровадження, що містять процедури обробки інформаційних даних із описом алгоритмів і використовуваних засобів програмного забезпечення; розраховують економічний ефект та ефективність від впровадження блоку комплексу завдань 1 (першої) черги і багато іншого.

Особлива увага на стадії технічного проектування повинна бути звернена на створення методологічного забезпечення підсистеми інтегрованої економічної діагностики. Сучасний практичний досвід свідчить, що для успішного проектування та розвитку у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань даної підсистеми роботи із створення теоретико-методологічного забезпечення необхідно вести випереджаючими темпами у порівнянні із розробкою інших складових видів забезпечення і ін.

Вельми принциповим на стадії технічного проекту виступає питання вибору завдань підсистеми інтегрованої економічної діагностики, впровадження яких має бути здійснено у складі першої черги. При визначенні першочергових завдань функції діагностики доводиться брати до уваги цілий ряд обставин: дані завдання мають бути інформаційно-пов'язані із задачами інших підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань, дані завдання мають бути базовими для вирішення інших завдань підсистеми

(тобто вихідна інформація першочергових завдань повинна бути вхідною, за можливістю, для більшого кола інших завдань); дані задачі повинні володіти певною економічною ефективністю. На практиці доводиться брати до уваги значно більше число факторів (чинників) впливу. Наприклад, наявність готових розробок, можливість використання пакетів прикладних програм для вирішення завдань даного класу, необхідність передачі результатів вирішення завдань на верхній рівень, універсальність завдань для різних промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань та галузей, соціальна значимість завдань і інше. Природно, що при виборі економіко-аналітичних завдань першої черги слід виходити із реальної наявності трудових, матеріальних, фінансових ресурсів та таке інше.

Виконані розробки в галузі проектування і впровадження економіко-аналітичних розрахунків дозволяють зробити висновок про доцільність включення до складу першої черги впровадження підсистеми інтегрованої економічної діагностики комплексів задач із комплексного економічного аналізу та оцінки праці і фонду заробітної плати, із діагностики ефективності використання виробничих запасів, із діагностики ефективності використання основних засобів та із діагностики виробничої програми суб'єкта сфери та ін.

Результати робіт, виконаних на стадії технічного проекту, оформлюються у вигляді пояснювальної записки – технічного проекту підсистеми інтегрованої економічної діагностики, яка після затвердження вищестоящими органами виступає основним документом, що визначає створення підсистеми управління і її розвиток на визнану перспективу тощо.

На стадії проектування вирішуються також питання: розробляється програмне забезпечення задач підсистеми діагностики, що входять до складу першої черги впровадження, а також інших черг; розробляється програмне забезпечення та відповідна робоча документація із організації банку даних підсистеми, включаючи генерацію, налагодження і здачу робочих програм банку даних; здійснюється стиккування робочих програм завдань діагностики із програмами завдань інших підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств та науково-виробничих об'єднань; завершується розробка організаційного забезпечення підсистеми – формування нових внутрішніх структурних підрозділів і навчання персоналу.

Мета робочого проектування полягає в підготовці документації, необхідної для налагодження та впровадження комплексу завдань підсистеми інтегрованої економічної діагностики, проведенні приймально-здавальних випробувань, а також забезпеченні надалі цілком нормального функціонування підсистеми планомірної (цілісної) економічної діагностики.

Завершальна стадія створення підсистеми інтегрованої економічної діагностики – введення в експлуатацію. Коло питань, розв'язуваних на цій стадії, включає в себе: проведення дослідної

експлуатації окремих завдань і комплексів задач підсистеми інтегрованої економічної діагностики; проведення приймально-здавальних випробувань; приймання задач підсистеми комплексного аналізу та оцінки в промислову експлуатацію та ін.

Введення в промислову експлуатацію задач підсистеми діагностики означає перехід від традиційних методів і форм організації економічної діагностики у системі стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань до

нових, побудованих на прогресивних економіко-математичних методах і сучасної електронно-обчислювальної техніки і інше.

Виконані у системі стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань науково-практичні дослідження дозволяють орієнтовно визначити трудомісткість робіт із створення функції економічної діагностики для рівня підприємств і науково-виробничих об'єднань (табл. 1).

Таблиця 1

Трудомісткість робіт із створення функції економічної діагностики

Стадії створення та впровадження підсистеми інтегрованої економічної діагностики	Трудомісткість робіт (людино-годин)
1. Передпроектна стадія	20-30
2. Стадія технічного проектування	140-195
3. Стадія проектування	150-190
4. Стадія введення в експлуатацію	110-155
Разом:	420-570

ВИСНОВКИ

На підставі наведених даних стає очевидним, що для виконання робіт із створення і впровадження підсистеми діагностики у системі стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань будуть потрібні порівняно тривалі терміни. У цьому зв'язку особливою значення набуває концентрація трудових ресурсів, а також кооперація багатьох організацій і науково-дослідних інститутів. Тільки в цьому випадку можна розраховувати на успіх. Серед перспектив подальших розвідок у вищезначеному напрямку особливою актуальністю відрізняється питання пов'язане із визначенням універсальних методів формування функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань і їх використання при проектуванні і впровадженні підсистеми діагностики, ін.

Список використаних джерел

- Беседин, А.Л. Реструктуризация промышленных предприятий: теория и методология: диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Беседин Александр Леонидович; [Место защиты: Москов. государственный универ-т экономики, статистики и информатики]. - Москва, 2007. - 431 с.: ил.
- Близнюк, Ю.В. Методы формирования маркетинговой информационной системы на предприятиях-поставщиках коммерческой информации: диссер. ... к. э. н.: 08.00.05 / Близнюк Юрий Валерьевич; [Место защиты: С.-Петерб. гос. инженер.-экон. ун-т]. - Санкт-Петербург, 2008. - 136с.
- Козерод, Л.А. Реинжиниринг бизнес-процессов промышленного предприятия: на примере машиностроения: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Козерод Лариса Александровна; [Место защиты: Тихоокеанский государственный ун-в-т]. - Хабаровск, 2009. - 197 с.
- Королева, А.И. Совершенствование проектирования системы управления на хлебопекарных

предприятиях: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Королева Анна Ивановна; [Место защиты: Нижегородская государственная с.-х. акад.]. - Нижний Новгород, 2008. - 232с.

5. Кравченко, К.А. Организационное проектирование и управление развитием крупных компаний: методология и опыт проектирования систем управления / К.А. Кравченко, В.П. Мешалкин. - Москва: Альма Матер: Академический Проект, 2006 (Киров: Дом печати - Вятка). - 527 с.: ил., табл.

6. Попова, Е.С. Система диагностики производственного потенциала предприятия: диссертация ... к. э. н.: 08.00.05 / Попова Евгения Сергеевна; [Место защиты: Воронеж. гос. технич. универ-т]. - Воронеж, 2009. - 147с.: ил.

7. Рудакова, О.С. Методология реинжиниринга бизнес-процессов промышленных организаций: автореферат диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Рудакова Ольга Степановна; [Место защиты: Рос. заочный институт текстильной и легкой промышленности]. - Москва, 2010. - 45с.

8. Рябченко, С.В. Экономика и управление предприятиями автосервиса: монография / С.В. Рябченко; Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. - Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2005 (СПб.: Тип. РГПУ). - 202 с.

9. Сотскова, Е.А. Реинжиниринг бизнес-процессов управления на промышленном предприятии: диссер. ... к. э. н.: 08.00.05 / Сотскова Екатерина Аркадьевна; [Место защиты: Иван. гос. университет]. - Иваново, 2009. - 175с.

10. Фролов, Д.П. Маркетинговая парадигма регионального развития [Текст]: монография / Д.П. Фролов; Мин-во образования и науки Российской Федерации, Федеральное гос. авт. образовательное учреждение высш. проф. образования «Волгоградский гос. ун-в-т». - 2-е изд., доп. - Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного ун-в-та, 2013. - 155, [1] с.: ил., табл.; 21 см.

ДРУЖИНИНА
Вікторія Валеріївна
drughinina@mail.ru

УДК 336.22:336.148:658.012.7

ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО БЮДЖЕТУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

CREATING TAX BUDGET IN THE ENTERPRISE FINANCIAL CONTROLLING SYSTEM

д.е.н., доцент, професор
кафедри туризму, Кремен-
чуцький національний уні-
верситет імені Михайла
Остроградського

У статті запропоновано вдосконалити систему управління податковим ризиком на підприємстві шляхом формування податкового бюджетування. Модель податкового бюджетування в системі фінансового контролінгу дозволить проаналізувати вплив податкових витрат на прогнозні фінансові результати підприємства, зробити висновок про появу податкового ризику та прийняти оптимізаційні рішення щодо його мінімізації.

В статье предложено усовершенствовать систему управления налоговым риском на предприятии путем формирования налогового бюджетирования. Модель налогового бюджетирования в системе финансового контроллинга позволит проанализировать влияние налоговых расходов на прогнозные финансовые результаты предприятия, сделать вывод о появлении налогового риска и принять оптимизационные решения относительно его минимизации.

In the article it is suggested to perfect control system by a tax risk on an enterprise by forming of the tax budgeting. The model of the tax budgeting in the system of financial controlling influence of tax charges will allow to analyze on the prognosis financial results of enterprise, to draw conclusion about appearance of tax risk and accept optimization decisions in relation to his minimization.

Ключові слова: податковий бюджет, фінансовий контролінг, фінансовий менеджмент, бюджетування, податковий прибуток

Ключевые слова: налоговый бюджет, финансовый контролинг, финансовый менеджмент, бюджетирование, налоговая прибыль

Keywords: tax budget, financial controlling, financial management, budgeting, tax income

ВСТУП

Нестабільність зовнішнього середовища та зміни в податковому законодавстві висувають додаткові вимоги до фінансового контролінгу на підприємстві. Тому для прийняття ефективного рішення щодо дій в умовах податкового ризику надзвичайно важливу роль відіграє фінансовий контролінг, який забезпечує отримання надійної і достатньої інформації.

Організацію фінансового контролінгу на підприємстві можна визначити як систематичне використання наявних у розпорядженні менеджерів методів, способів і прийомів для вирішення завдань, що стосуються податкових ризиків. Це в свою чергу передбачає формування на підприємстві збалансованого податкового бюджету як підсумкового узагальнення податкових доходів, витрат підприємства з метою отримання максимально можливого податкового прибутку та його ефективного використання. Податковий бюджет необхідний підприємству для оптимізації податків та формування платіжного податкового календаря, подальшої оптимізації фінансових результатів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій

Впровадження податкового ризик-менеджменту на вітчизняних підприємствах поступово набирає більших обертів. Та все ж існують проблеми, розгляд та вирішення яких знайшли своє відображення в роботах учених-економістів: О.М. Десятнюка, О.М. Жукевича, А.Я. Кізіми, Т.Л. Мостенської, Н.С. Скопенка та інших. Разом із тим питання ризиків у сфері оподаткування, їх упередження та контролінг в роботах вітчизняних науковців залишаються недостатньо вивченими та вимагають подальшого дослідження.

МЕТОЮ СТАТТІ є з'ясування особливостей бюджетування податків на підприємстві в системі фінансового контролінгу.

РЕЗУЛЬТАТ

У фінансовому контролінгу, як системі методів та інструментів, спрямованої на функціональну підтримку менеджменту підприємства, важливе значення має бюджетування. Відмінність розрахунку поточних податкових платежів і бюджетування податків як форм реалізації податкової політики

проявляється в тому, що перша з них спрямована на визначення фактичної суми податкових платежів за поточний період, а друга – на визначення прогнозної суми на майбутні періоди.

Основне завдання податкового планування і прогнозування – економічно обґрунтовано забезпечити якісні та кількісні параметри бюджетних завдань і перспективних програм соціально-економічного розвитку підприємства виходячи з розробленої і прийнятої в законодавчому порядку податкової концепції. Виконується ця задача як у розрахунку на один фінансовий рік (поточне податкове планування), так і на більш віддалену перспективу (податкове прогнозування).

Податково-бюджетне прогнозування – це припущення щодо шляхів розвитку бюджету, можливого стану його доходів і витрат у майбутньому. Це невід'ємна частина бюджетного процесу, база бюджетного планування. В свою чергу прогноз будується на:

- ретельному вивченні інформації про стан бюджету на даний момент;
- досягненні передбачуваних бюджетних показників;
- знаходженні в результаті аналізу найкращого варіанту розвитку бюджетних відносин.

З метою оптимізації податкових платежів доцільним є застосування бюджетування, яке являє собою частину податкового планування, регулювання та контролю.

Особливість, яка визначає необхідність бюджетування податків на підприємстві – це можливість прогнозування майбутнього відтоку грошових коштів у вигляді податкових платежів підприємства. Це дозволяє заздалегідь визначити фактичну наявність необхідної кількості коштів підприємства і в разі їх недостатності знайти додаткові джерела для їх формування, що в свою чергу знижує ризик появи штрафних санкцій за несплату податків.

Одним із завдань фінансового контролінгу є систематизація розрахунку податкових платежів шляхом впровадження на підприємстві системи бюджетування податків.

Бюджетування податків являє собою систему заходів, спрямовану на визначення планової суми податкових платежів, що підлягають сплаті підприємством в майбутніх періодах на основі показників бюджетів підприємства. Бюджетування податків дає змогу спрогнозувати майбутні витрати коштів у вигляді податкових платежів підприємства й почати дії для мінімізації негативного впливу цих витрат на фінансову стабільність підприємства.

Бюджет податків необхідно складати для:

- подальшого розрахунку фінансових показників підприємства і визначення впливу на них податкового тягаря;
- формування платіжного календаря;
- оптимізації податків.

Система бюджетування податків підприємства складається з бюджетів окремих податків, які сплачуються підприємством, і генерального (зведеного) бюджету податків, у якому

відображаються планові показники всіх податкових платежів підприємства.

Формування податкового бюджетування досить трудомісткий процес, що залежить від багатьох економічних, фінансових та податкових параметрів, а також від характеру податкової політики підприємства.

Податкове бюджетування передбачає вибір оптимального рішення в області податкових доходів і податкових витрат з метою отримання максимального податкового прибутку. Кінцевою метою податкового бюджетування є забезпечення довгострокової фінансової стабільності підприємства.

Модель податкового бюджету, його структура і варіанти можливих управлінських рішень представлені на рисунку 1.

У дохідній частині мають включатися не загальні податкові доходи, а тільки той їх обсяг, який є результатом заходів податкового менеджменту. Видаткова частина податкового бюджету повинна включати всі витрати, пов'язані з обслуговуванням, плануванням, оптимізацією, контролем податків.

У податковому бюджеті має відображатися кінцевий результат – сальдо податкових доходів і витрат. У випадку, якщо податкові витрати перевищують доходи виникає податковий збиток, який спричиняє появу податкового ризику. Це в свою чергу передбачає прийняття оптимізаційних рішень для отримання податкового прибутку.

ВИСНОВКИ

Впровадження запропонованої моделі податкового бюджету підприємства в системі фінансового контролінгу дозволить:

- сформувати узгоджений і систематизований бюджет на плановий період;
- визначити обсяг та склад витрат на розрахунки з бюджетом, забезпечити покриття цих витрат фінансовими ресурсами з різних джерел;
- отримати керівництву підприємства своєчасну і точну інформацію про кількість витрат на розрахунки з бюджетом;
- збільшити гнучкість і пристосованість до можливих змін законодавства;
- вибрати оптимальні варіанти оподаткування;
- узгоджувати, координувати дії окремих підрозділів і відділів підприємств, а також напрямків діяльності для досягнення поставлених глобальних завдань;
- проаналізувати вплив податкових витрат на прогнозні фінансові результати підприємства;
- зробити висновок про появу податкового ризику та необхідність використання на підприємстві заходів щодо його мінімізації.

Складаючи, виконуючи і аналізуючи такий бюджет, можна простежити ефект від певних управлінських рішень, від заходів реформування в сфері податків.

Отже, формування податкового бюджету на підприємстві являє собою оптимізований звіт податкових доходів (економії на податках) і податкових витрат (витрат, пов'язаних з організацією податкового менеджменту, податковим плануванням, оптимізацією і самоконтролем), націлений на отримання максимально можливого обсягу податкового прибутку при мінімізації податкового ризику.

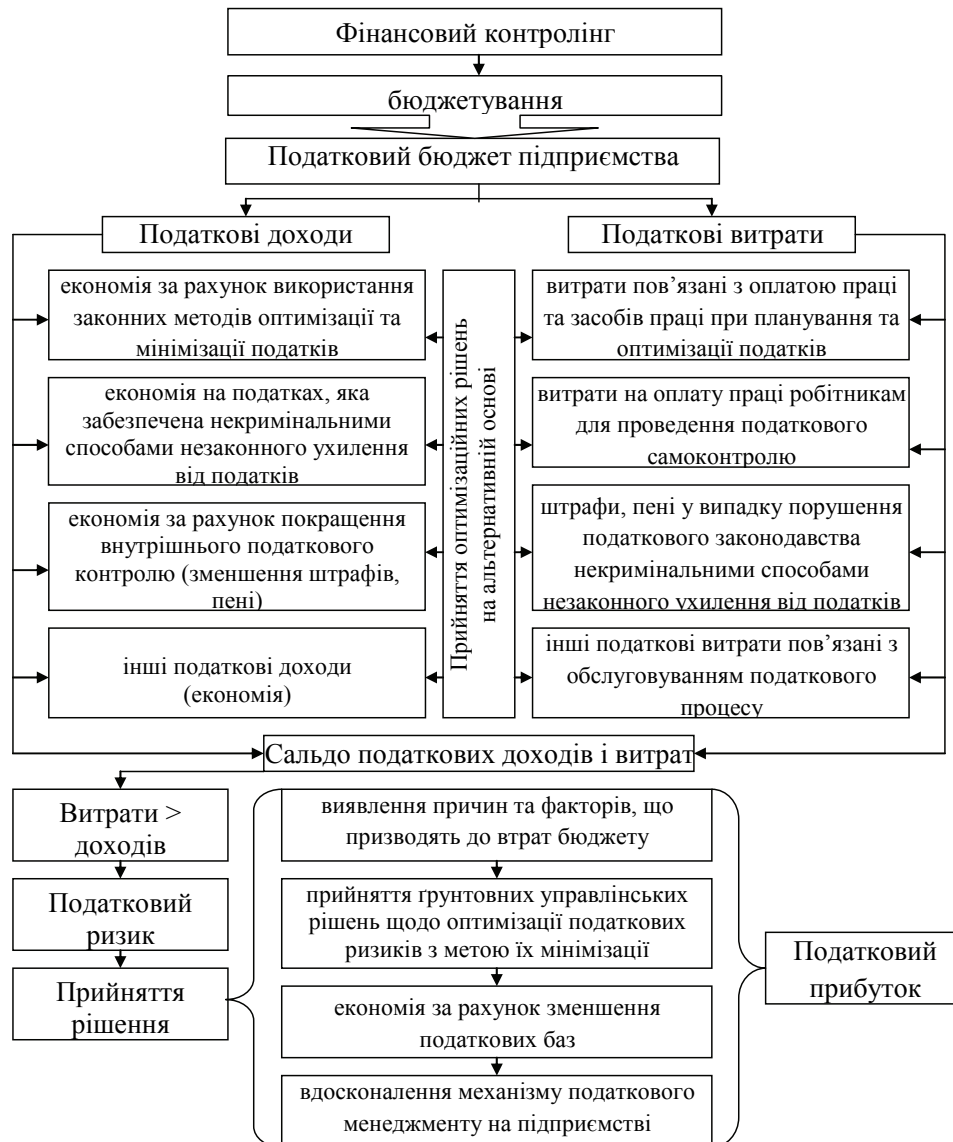

Рис. 1 Модель податкового бюджету підприємства в системі фінансового контролінгу

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 2.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
2. Бець М.Т. Оптимізація податкового планування на підприємствах України / М.Т. Бець, Н.М. Клим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2007_605/10.pdf. – Назва з екрану.
3. Гребець О.Б. Контролінг як сучасна система управління / О.Б. Гребець // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С.26-33.
4. Десятнюк О.М. Управління податковими ризиками – нова парадигма розбудови податкової системи України / О.М. Десятнюк // Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 23. – С. 355-361.
5. Жукевич О.М. Ефективність податкової

системи України: принципи оподаткування та напрями реформування законодавчої бази / О.М. Жукевич // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 105-114.

6. Кізіма А.Я. Ризики у податковому прогнозуванні та плануванні / А.Я. Кізіма // Світ фінансів. – 2007. – № 2. – С. 93-101.

7. Косицький К.В. Підхід до формування моделі управління податковим бюджетом у промисловому холдингу / К.В. Косицький // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2013. – № 1 (37). – С. 71-76.

8. Мостинська Т.Л., Скопенко Н.С. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т.Л. Мостинська, Н.С. Скопенко // Вісник Запорізького Національного університету. – 2010. – № 3. – С. 73-79.

ГАВРИЛЕНКО

Олена Євгенівна

V.Leno4ka@mail.ru

старший викладач кафедри економіки та управління персоналом, Кіровоградський інститут МАУП, м. Кропивницький

УДК 657.631

НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

NORMATIVE REGULATION OF INTERNAL CONTROL SUBJECTS ACTIVITY OF URBAN TRANSPORT ENTERPRISES

У статті досліджено нормативно-правові акти, що регламентують діяльність суб'єктів внутрішнього контролю підприємств міського транспорту різних організаційно-правових форм господарювання, обґрунтовано основні недоліки нормативного регулювання та визначено їх вплив на організацію внутрішнього контролю на підприємствах міського транспорту.

В статье исследованы нормативно-правовые акты, которые регламентируют деятельность субъектов внутреннего контроля предприятий городского транспорта разных организационно-правовых форм хозяйствования, обоснованы основные недостатки нормативного регулирования и определено их влияние на организацию внутреннего контроля на предприятиях городского транспорта.

In the article the normative and legal acts, which regulate activity of internal control subjects of public transport enterprises of various organizational and legal management forms. The main shortcomings of the normative regulation are proved and their impact on the organization of internal control in municipal transport is determined.

Ключові слова: внутрішній контроль, суб'єкти внутрішнього контролю, публічні акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, комунальні підприємства

Ключевые слова: внутренний контроль, субъекты внутреннего контроля, публичные акционерные общества, общества с ограниченной ответственностью, коммунальные предприятия

Ключевые слова: internal control, internal control entities, public joint stock companies, limited liability companies, public utility company

ВСТУП

Ефективність внутрішнього контролю в значній мірі залежить від суб'єктів його здійснення, результати діяльності яких слугують інформаційною базою прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Але, проблема полягає в тому, що суб'єкти внутрішнього контролю, їх завдання та порядок функціонування на законодавчому рівні практично не визначені, що спричинює низький рівень організації внутрішнього контролю на підприємствах або призводить до його відсутності.

Питанням визначення суб'єктів внутрішнього контролю присвячено чимало наукових досліджень провідних вчених, таких як: В.В. Бурцев, Б.Н. Соколов, Ф.Ф. Бутинець, С.В. Бардаш, Н.М. Малюга, М.Т. Білуха, Т.М. Садикова, В.Ф. Максимова, Н.В. Кужельний, Л.В. Нападовська, Т.А. Бутинець, при цьому, певні питання залишилися поза сферою наукових розробок, зокрема це стосується визначення суб'єктів внутрішнього контролю для підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є здійснення аналізу нормативних документів, що регламентують діяльність суб'єктів внутрішнього контролю підприємств міського транспорту різних організаційно-правових форм господарювання. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet та нормативно-правові акти.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, групування, порівняння та узагальнення вимог законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Досліджувані нами підприємства міського транспорту мають різні організаційно-правові форми господарювання: публічне акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю та комунальне підприємство, тому суб'єкти внутрішнього контролю та порядок їх діяльності згідно з чинним законодавством, безпосередньо залежать від форми власності таких підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Суб'єкти внутрішнього контролю, передбачені законодавчими та нормативними актами України

1	2	3	4	5
Суб'єкт внутрішнього контролю	Нормативний документ	Обов'язковість створення	Порядок створення (функціонування)	Примітки
Публічне акціонерне товариство				
Наглядова рада	Закон України «Про акціонерні товариства» [6]; Закон України «Про господарські товариства» [7]; Цивільний кодекс України [10]; Принципи корпоративного управління [9]	Обов'язкове в акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій 10 осіб і більше [6]. Необов'язкове в акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій 9 осіб і менше [6]. Обов'язкове в акціонерному товаристві, яке налічує понад 50 акціонерів [7].	Наглядова рада обирається загальними зборами акціонерного товариства [6, 7, 10]. Кількісний склад наглядової ради встановлюється загальними зборами. У разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами [6].	Має місце невідповідність між Законом України «Про акціонерні товариства» [6] та Законом України «Про господарські товариства» [7] щодо кількості акціонерів, що визначає обов'язковість створення наглядової ради.
Ревізійна комісія	Закон України «Про акціонерні товариства» [6]; Закон України «Про господарські товариства» [7]; Принципи корпоративного управління [9]	Необов'язкове. Для проведення перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства загальні збори можуть обирати ревізійну комісію (ревізора) [6].	Ревізійна комісія обирається загальними зборами акціонерного товариства [6]. В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства до 100 осіб може запроваджуватися посада ревізора або обиратися ревізійна комісія, а в товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства більше 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія [6].	Законом України «Про господарські товариства» [7] не визначено порядок створення та функціонування ревізійної комісії
Служба внутрішнього аудиту	Закон України «Про акціонерні товариства» [6]; Принципи корпоративного управління [9]	Необов'язкове. Наглядова рада може прийняти рішення щодо запровадження в товаристві посади внутрішнього аудитора (створення служби внутрішнього аудиту) [6].	Внутрішній аудитор (служба внутрішнього аудиту) призначається наглядовою радою і є підпорядкованим та підзвітним безпосередньо члену наглядової ради – голові комітету з питань аудиту [6].	Можливість створення служби внутрішнього аудиту передбачена лише Законом України «Про акціонерні товариства» [6] та Принципами корпоративного управління [9]. Іншими нормативно-правовими актами дане питання не регулюється
Інвентаризаційна комісія	Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [4]; Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5]	Обов'язкове. Для проведення інвентаризації на підприємстві розпорядчим документом керівника підприємства створюється інвентаризаційна комісія [4, 5]. Перед складанням річної фінансової звітності проведення інвентаризації є обов'язковим [4].	До складу інвентаризаційної комісії входять представники апарату управління підприємства, бухгалтерської служби та досвідчені працівники підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік. Об'єкти, періодичність та строки проведення інвентаризації у звітному році затверджуються розпорядчим документом керівника підприємства [4]. Інвентаризація кас проводиться у строки, що встановлені керівником [5].	Положенням про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5] не визначено склад комісії, що здійснює інвентаризацію кас

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Контролер пасажирського транспорту	Наказ «Про затвердження правил користування трамваем і тролейбусом у містах України» [3]	Не визначено	Не визначено	Обов'язковість та порядок запровадження посади контролера на підприємствах міського транспорту на законодавчому рівні не регламентовано
Товариство з обмеженою відповідальністю				
Ревізійна комісія	Закон України «Про господарські товариства» [7]	Не визначено	Ревізійна комісія утворюється загальними зборами учасників товариства з їх числа, в кількості, передбаченій установчими документами, але не менше 3 осіб [7].	Закон України «Про господарські товариства» [7] не містить положення щодо обов'язковості (необов'язковості) створення ревізійної комісії в товаристві з обмеженою відповідальністю.
Інвентаризаційна комісія	Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [4]; Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5]	Обов'язкове. Для проведення інвентаризації на підприємстві розпорядчим документом керівника підприємства створюється інвентаризаційна комісія [4,5]. Перед складанням річної фінансової звітності проведення інвентаризації є обов'язковим [4].	До складу інвентаризаційної комісії входять представники апарату управління підприємства, бухгалтерської служби та досвідчені працівники підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік. Об'єкти, періодичність та строки проведення інвентаризації у звітному році затверджуються розпорядчим документом керівника підприємства [4]. Інвентаризація кас проводиться у строки, що встановлені керівником [5].	Положенням про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5] не визначено склад комісії, що здійснює інвентаризацію кас.
Контролер пасажирського транспорту	Наказ «Про затвердження правил користування трамваем і тролейбусом у містах України» [3]	Не визначено	Не визначено	Обов'язковість та порядок запровадження посади контролера на підприємствах міського транспорту на законодавчому рівні не регламентовано.
Комунальне підприємство				
Інвентаризаційна комісія	Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [4]; Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5]	Обов'язкове. Для проведення інвентаризації на підприємстві розпорядчим документом керівника підприємства створюється інвентаризаційна комісія [4,5]. Перед складанням річної фінансової звітності проведення інвентаризації є обов'язковим [4].	До складу інвентаризаційної комісії входять представники апарату управління підприємства, бухгалтерської служби та досвідчені працівники підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік. Об'єкти, періодичність та строки проведення інвентаризації у звітному році затверджуються розпорядчим документом керівника підприємства [4]. Інвентаризація кас проводиться у строки, що встановлені керівником [5].	Положенням про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5] не визначено склад комісії, що здійснює інвентаризацію кас.

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Контролер пасажирського транспорту	Наказ «Про затвердження правил користування трамваем і тролейбусом у містах України» [3]	Не визначено	Не визначено	Обов'язковість та порядок запровадження посади контролера на підприємствах міського транспорту на законодавчому рівні не регламентовано.

Таким чином, виходячи з даних таблиці 1, можна стверджувати, що на сьогоднішній день законодавчими та нормативними актами України суб'єкти внутрішнього контролю, порядок їх створення та функціонування чітко визначені лише для акціонерних товариств. При цьому, створення ревізійної комісії та служби внутрішнього аудиту здійснюється за бажанням товариства, а створення наглядової ради є обов'язковим залежно від кількості акціонерів, визначених Законом України «Про акціонерні товариства» [6].

В товариствах з обмеженою відповідальністю створення наглядової ради не передбачено, а обов'язковість створення ревізійної комісії Законом України «Про господарські товариства» [7] не визначено.

Суб'єкти внутрішнього контролю комунальних підприємств на законодавчому рівні практично не встановлені. Конституцією України лише визначено, що майном, яке є в комунальній власності, управляють територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування [2]. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на засадах їх підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності органам місцевого самоврядування [8].

Таким чином, суб'єктом контролю комунальних підприємств є органи місцевого самоврядування. При цьому, порядок створення та функціонування будь-яких інших суб'єктів внутрішнього контролю таких підприємств на законодавчому рівні відсутній.

Спільним суб'єктом внутрішнього контролю для підприємств всіх форм власності є інвентаризаційна комісія, створення якої відповідно до Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [4] та Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні [5] є обов'язковим незалежно від організаційно-правової форми господарювання підприємств. Обов'язковим є проведення інвентаризації перед складанням річної фінансової звітності [4]. Об'єкти, періодичність, строки проведення інвентаризації у звітному році та строки проведення інвентаризації кас визначає керівник.

Наказом «Про затвердження правил користування трамваем і тролейбусом у містах України» [3] суб'єктом контролю підприємств міського електротранспорту визначено контролера пасажирського транспорту. При цьому,

обов'язковість та порядок створення посади контролера на підприємствах міського транспорту, який може діяти одноосібно або входити до складу служби контролю збору виручки на законодавчому рівні не регламентовано.

Для аналізу ефективності здійснення внутрішнього контролю на підприємствах міського транспорту різних організаційно-правових форм господарювання, вважаємо за необхідне розглянути компетенції суб'єктів внутрішнього контролю, визначені законодавством України (табл. 2).

Виходячи з даних таблиці 2, можна зробити наступні висновки:

1. Досить слушним є віднесення Принципами корпоративного управління до компетенції наглядової ради не лише здійснення контролю діяльності виконавчого органу акціонерного товариства, а й забезпечення належного функціонування системи контролю товариства, яка є основою ефективного здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств міського транспорту у формі публічних акціонерних товариств.

2. Компетенція ревізійної комісії, визначена Законом України «Про господарські товариства» [7] суперечить завданням ревізійної комісії, встановленим Законом України «Про акціонерні товариства» [6], Господарським кодексом України [1] та Принципами корпоративного управління [9].

3. До завдань ревізійної комісії товариства з обмеженою відповідальністю Законом України «Про господарські товариства» [7] віднесено здійснення контролю за діяльністю дирекції (директора) та складання висновку по річних звітах та балансах. Оскільки в товаристві з обмеженою відповідальністю створення наглядової ради законодавством не передбачено, то її завдання з контролю діяльності виконавчого органу Законом [7] покладено на ревізійну комісію. Але, разом з тим, даним Законом не передбачено створення суб'єктів внутрішнього контролю для здійснення перевірок фінансово-господарської діяльності товариства з обмеженою відповідальністю.

4. Компетенція служби внутрішнього аудиту визначена лише Принципами корпоративного управління, що розроблені для акціонерних товариств. Для підприємств міського транспорту, що діють у формі товариств з обмеженою відповідальністю та комунальних підприємств, створення служби внутрішнього аудиту, порядок її функціонування та завдання законодавством не встановлено.

Таблиця 2

Компетенції суб'єктів внутрішнього контролю підприємств міського транспорту, визначені законодавчими та нормативними актами України

Суб'єкт внутрішнього контролю	Компетенція суб'єктів внутрішнього контролю залежно від організаційно-правових форм господарювання			Примітки
	ПАТ	ТОВ	КП	
1	2	3	4	5
<i>Наглядова рада</i>	Здійснює захист прав акціонерів товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу [6, 7, 9, 10]. Компетенцію наглядової ради визначають статут [7,9,10] та Закон України «Про акціонерні товариства» [6]. Наглядова рада забезпечує функціонування належної системи контролю, а також здійснення стратегічного контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства [9]. У процесі контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства наглядова рада здійснює моніторинг за ходом реалізації виконавчим органом визначеної стратегії та планів товариства. З метою виконання цієї функції наглядова рада здійснює контроль за належним виконанням виконавчим органом своїх обов'язків та регулярно оцінює результати його діяльності. Наглядова рада (через аудиторський комітет) забезпечує цілісність та ефективність існуючих в товаристві систем обліку та контролю, перевіряє достовірність квартальної та річної фінансової звітності, яка оприлюднюється товариством [9].	-	-	В Принципах корпоративного управління наводиться більш широка компетенція наглядової ради акціонерного товариства порівняно із Законом України «Про акціонерні товариства», Законом України «Про господарські товариства» та Цивільним кодексом України. Принципами корпоративного управління до компетенції наглядової ради віднесено як здійснення контролю діяльності виконавчого органу – правління, генерального директора, директора, так і забезпечення належного функціонування системи контролю товариства та перевірка достовірності фінансової звітності, яка оприлюднюється
<i>Ревізійна комісія</i>	Ревізійна комісія (ревізор) проводить перевірку фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року, якщо інше не передбачено статутом товариства та здійснює спеціальну перевірку фінансово-господарської діяльності товариства [6]. Ревізійною комісією проводяться перевірки фінансово-господарської діяльності правління акціонерного товариства. Ревізійна комісія складає висновок по річних звітах та балансах [7]. Перевірки фінансової діяльності товариства здійснюються ревізійною комісією (ревізором) [1]. Ревізійна комісія здійснює оперативний контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства шляхом проведення планових перевірок фінансово-господарської діяльності товариства за рік та позапланових перевірок за власною ініціативою, за рішенням загальних зборів акціонерів, за рішенням наглядової ради та на вимогу акціонерів [9].	Ревізійна комісія здійснює контроль за діяльністю дирекції (директора) товариства з обмеженою відповідальністю. Перевірка діяльності дирекції (директора) товариства проводиться ревізійною комісією за дорученням зборів, з власної ініціативи або на вимогу учасників товариства. Ревізійна комісія складає висновок по річних звітах та балансах [7].	-	Має місце невідповідність завдань ревізійної комісії зазначених в [6, 1, 9] завданням, визначеним [7]. Оскільки у законодавчих та нормативних актах [6, 1, 9] зазначено, що ревізійна комісія проводить перевірку (контроль) фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства, а Законом [7] встановлено, що ревізійна комісія проводить перевірки фінансово-господарської діяльності правління акціонерного товариства, що є виконавчим органом товариства. До компетенції ревізійної комісії товариства з обмеженою відповідальністю згідно Закону України «Про господарські товариства» належить лише контроль за діяльністю дирекції (директора) та складання висновку по річних звітах, балансах. При цьому здійснення контролю фінансово-господарської діяльності товариства Законом [7] взагалі не передбачено.

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
Служба внутрішнього аудиту	Служба внутрішнього аудиту (внутрішній аудитор) здійснює поточний контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства. До компетенції служби внутрішнього аудиту належить: - контроль за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку; - контроль за відповідністю даних бухгалтерського обліку фактичній наявності активів, їх належним збереженням; - експертиза фінансової та операційної діяльності; - підготовка оглядів діяльності товариства та розробка рекомендацій щодо підвищення її ефективності [9].	-	-	-
Інвентаризаційна комісія	З метою забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності інвентаризаційна комісія здійснює інвентаризацію основних засобів, нематеріальних активів, незавершених капітальних інвестицій, запасів, готівки, грошових коштів, дебіторської та кредиторської заборгованості, витрат і доходів майбутніх періодів [4] З метою контролю за збереженням готівкових коштів на підприємствах проводяться інвентаризації кас. Інвентаризаційна комісія перевіряє наявність коштів шляхом повного перерахування всіх готівкових коштів, що є в касі, цінних паперів, чекових книжок тощо [5].	-		
Контролер пасажирського транспорту	-	Контролер здійснює контроль за оплатою проїзду пасажирів та перевезення багажу, перевіряє додержання вимог Правил користування трамваем і тролейбусом у містах України кондукторами та пасажирами [3].	Компетенцію контролера пасажирського транспорту на законодавчому рівні визначено недостатньо, оскільки жодним нормативним актом не зазначено порядок перевірки фінансової дисципліни кондукторів	

5. Компетенція контролера пасажирського транспорту згідно діючих нормативних актів полягає насамперед у здійсненні контролю за оплатою проїзду пасажирів, проте порядок перевірки фінансової дисципліни кондукторів, яка значним чином впливає на формування доходів та фінансових результатів підприємств міського транспорту, на законодавчому рівні не визначено.

Відсутність належного нормативного регулювання діяльності суб'єктів внутрішнього контролю на підприємствах міського транспорту призводить до наявності значних недоліків в його організації.

Проведене дослідження стану організації внутрішнього контролю на 10 підприємствах міського транспорту України (3 із них - публічні акціонерні товариства, 2 – товариства з обмеженою відповідальністю, 5 – комунальні підприємства) дає змогу зробити певні висновки.

Так, на досліджуваних нами підприємствах міського транспорту відсутня чітко визначена система підпорядкованості та підзвітності суб'єктів внутрішнього контролю, не визначені комунікаційні зв'язки між даними суб'єктами, немає чіткого делегування повноважень здійснення внутрішнього контролю, що призводить з одного боку до дублювання контрольних функцій, а з іншого, до відсутності внутрішнього контролю значної кількості об'єктів, що впливають на формування фінансових

результатів. Крім того, існує сумнів, щодо незалежності суб'єктів внутрішнього контролю.

Вищим органом управління на підприємствах міського транспорту, що мають організаційно-правову форму публічного акціонерного товариства (30%) є загальні збори акціонерів, яким підпорядковуються наглядова рада та виконавчий орган (правління). В товариствах з обмеженою відповідальністю (20%) вищим органом управління є загальні збори учасників, яким підпорядковується виконавчий орган (директор, генеральний директор). Наглядова рада на даних підприємствах не створена. В комунальних підприємствах (50%) вищим органом управління виступає орган місцевого самоврядування, якому підпорядковується директор. Наглядова рада на таких підприємствах також відсутня.

Як було зазначено нами вище, створення наглядової ради в товариствах з обмеженою відповідальністю законодавством не передбачено, що на нашу думку, є суттєвою прогалиною, оскільки контроль та регулювання діяльності виконавчого органу є компетенцією саме наглядової ради. Відсутність наглядової ради на підприємствах міського транспорту фактично призводить до майже безконтрольної діяльності виконавчого органу (директора, генерального директора), що призводить до збільшення кількості випадків зловживань посадових осіб та ставить під сумнів прозорість та

достовірність фінансової звітності та формування фінансових результатів.

Відсутність наглядової ради в комунальних підприємствах пов'язано з особливостями організаційної структури їх управління.

Ефективність внутрішнього контролю на підприємствах міського транспорту значним чином залежить від органів його здійснення. Так, на жодному з досліджуваних нами підприємств не створено службу внутрішнього контролю, що за твердженням посадових осіб даних підприємств, пов'язано з відсутністю достатніх грошових коштів для створення такої служби.

Вважаємо дане твердження принципово не вірним, оскільки обсяг витрат залежить насамперед від форми створення та складу служби внутрішнього контролю. Виходячи з того, що законодавством не визначено чітких вимог щодо здійснення внутрішнього контролю на підприємствах, органи управління на власний розсуд визначають порядок його організації. Тому, форма створення служби внутрішнього контролю повинна передбачати мінімальні витрати та максимальну ефективність її функціонування на підприємствах міського транспорту. Натомість значних витрат на створення та функціонування потребує служба внутрішнього аудиту, чим пояснюється її відсутність на всіх досліджуваних нами підприємствах міського транспорту, які в переважній своїй більшості є збитковими.

Ревізійна комісія створена лише на 30% досліджуваних підприємств міського транспорту. Виходячи з цього, на 70% підприємств не здійснюється перевірка їх фінансово-господарської діяльності органами внутрішнього контролю, що ставить під сумнів достовірність формування фінансових результатів. Разом з тим, на всіх підприємствах (100%) створена інвентаризаційна комісія, яка згідно з чинним законодавством проводить інвентаризацію активів та зобов'язань, а також інвентаризацію кас. Але, проблема полягає в тому, інвентаризація часто носить формальний характер з простим перенесенням даних бухгалтерського обліку до інвентаризаційних описів, що призводить до недостовірності результатів інвентаризації та подальшому викривленню фінансових результатів.

На 40% підприємств відсутня посада контролера пасажирського транспорту. Відсутність контролю фінансової дисципліни кондукторів призводить до наявності зловживань та недостовірності формування доходів та фінансових результатів за певний звітний період.

Організаційні регламенти діяльності суб'єктів внутрішнього контролю на підприємствах міського транспорту є незадовільними. Положення про ревізійну комісію затверджене на 20% досліджуваних підприємств, положення про службу контролю збору виручки – на 60% підприємств. На жодному підприємстві немає положення про службу внутрішнього контролю та службу внутрішнього аудиту. Крім того, лише на 30% підприємств міського транспорту контрольні функції визначені у всіх

посадових інструкціях працівників, на інших 70% підприємств контрольні функції в посадових інструкціях визначені частково. Більше уваги на підприємствах приділено контрольним функціям їх підрозділів. Так, на 70% підприємств міського транспорту контрольні функції закріплені за всіма підрозділами підприємства, на 30% підприємств – контрольні функції за підрозділами закріплені вибірково.

ВИСНОВКИ

З огляду на вищевикладене, можна стверджувати, що внутрішній контроль на підприємствах міського транспорту є малоефективним та опосередкованим. Контрольні функції в основному закріплені за працівниками бухгалтерії. Але, цього недостатньо для забезпечення впевненості керівництва у тому, що сформовані за певний звітний період показники фінансово-господарської діяльності підприємства є достовірними, оскільки їх достовірність залежить від кожного працівника, який виконує свої посадові обов'язки.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що нормативна регламентація діяльності суб'єктів внутрішнього контролю підприємств міського транспорту потребує значного удосконалення в частині визначення конкретних суб'єктів внутрішнього контролю для підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (ПАТ, ТОВ, КП), обов'язковості та порядку їх створення, функціонування, встановлення чітких завдань для кожного суб'єкта внутрішнього контролю, що сприятиме створенню налагодженої та ефективної системи контролю на підприємствах міського транспорту будь-якої форми власності.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: [прийнято ВР від 16.01.2003 р. № 436-IV]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
2. Конституція України [Електронний ресурс]: [прийнято ВР від 28.06.1996 р. № 254-к/96-ВР]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
3. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження правил користування трамваем і тролейбусом у містах України» № 329 від 09.10.2006 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» № 879 від 02.09.2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
5. Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні» № 637 від 15.12.2004 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
6. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс]: Закон України: [прийнято ВР від 17.09.2008 р. № 514-VI]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
7. Про господарські товариства [Електронний ресурс]: Закон України: [прийнято ВР від 19.09.1991

р. № 1576-ХІІ]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.

8. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України: [прийнято ВР від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

9. Рішення національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження принципів

корпоративного управління» № 955 від 22.07.2014 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua>

10. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]: [прийнято ВР від 16.01.2003 р. № 435-IV]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.

ГЛУХОВА

Валентина Іванівна
andy_758@mail.ru

УДК 336.221:658.155

ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА
НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯPROFIT TAXATION OF ECONOMIC ENTITIES AND AREAS OF ITS
IMPROVEMENT

к.е.н., доцент, зав. кафедри
фінансів і кредиту, Кремен-
чуцький національний уні-
верситет імені Михайла
Остроградського

У статті розглянуто аспекти оподаткування податком на прибуток суб'єктів господарювання з урахуванням внесення змін до Податкового кодексу України. Проведений аналіз динаміки даного податку до бюджету засвідчив його суттєве скорочення в абсолютному розмірі, а також частки у всіх доходах зведеного бюджету. Елемент наукової новизни – у проведенні аналізу податку на прибуток в розрізі суб'єктів господарювання згідно бюджетної класифікації. Окреслено основні проблеми прибуткового оподаткування в Україні на сучасному етапі. Внесено пропозиції щодо покращення оподаткування податком на прибуток з метою посилення його регулюючої та фіскальної функції.

В статье рассмотрены аспекты налогообложения аналогом на прибыль субъектов хозяйствования с учетом внесения изменений в налоговый кодекс Украины. Проведенный анализ динамики данного налога в бюджет свидетельствует о его существенном сокращении в абсолютном размере, а также доли во всех доходах сводного бюджета. Элемент научной новизны – в проведении анализа налога на прибыль в разрезе субъектов хозяйствования в соответствии с бюджетной классификацией. Выделены основные проблемы налогообложения прибыли в Украине на современном этапе. Внесены предложения по улучшению налогообложения налогом на прибыль с целью усиления его регулирующей и фискальной функции.

The article considers aspects of the income tax of business entities, taking into account amendments to the Tax Code of Ukraine. The analysis of the dynamics of this tax to the budget showed a significant reduction in its absolute size and its share in total revenues of the consolidated budget. Element of of scientific novelty are given by performing the analysis for income tax in terms of of business entities under budget classificatio. The basic problem of the income tax in Ukraine today is outlined. The suggestions are made to improve the income tax in order to strengthen its regulatory and fiscal functions, which have practical importance in terms of tax reform.

Ключові слова: прибуток, податок на прибуток, ставки податку, податкові пільги, оподаткування, бюджет

Ключевые слова: прибыль, налог на прибыль, ставки налога, налоговые льготы, налогообложение, бюджет

Keywords: income tax, income tax rates, tax breaks, taxation, budget

ВСТУП

У сучасних умовах одним із важливих стратегічних напрямів розвитку України є формування інноваційно-інноваційної моделі економіки, яка передбачає справедливі правила ведення бізнесу, зниження бюрократичного тиску, побудову зрозумілої та стабільної податкової системи. Сьогодні в структурі податкової системи України функціонує податок на прибуток підприємств, що є одним із основних індикаторів інвестиційної привабливості країни, розвитку промислового потенціалу та зростання економіки.

За час існування даного податку механізм оподаткування прибутку зазнав значних змін щодо удосконалення, але і досі залишаються проблеми оподаткування податком на прибуток, причому не лише підприємств реального сектору економіки, а й усіх суб'єктів господарювання, що отримують прибуток.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій

Питання прибуткового оподаткування податком на прибуток суб'єктів господарювання досліджуються в роботах багатьох вчених: Андрущенко В.Л. [1], Іванова Ю.Б. [2], Калінеску Т.В. [3], Лисяк Л.В.

[4], Федосова В.М.[5], Ярошевич Н.Б.[6] та багатьох інших. Однак в даний час залишається багато не вирішених питань як в теоретичному, так і практичному аспектах.

МЕТОЮ СТАТТІ є дослідження теоретичних основ функціонування податку на прибуток суб'єктів господарювання, аналіз сплати даного податку до бюджету України, виявлення проблем оподаткування даним податком та напрямів його вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТ

Однією із форм прямого оподаткування є оподаткування прибутку юридичних осіб. Податок на прибуток підприємств (ППП) займає важливе місце в системі прямого оподаткування, оскільки його розмір безпосередньо залежить від результатів фінансово-господарської діяльності підприємства. Матеріальна сторона податку на прибуток виражається у формуванні національного доходу держави у грошовій формі, а суспільний зміст його полягає у тому, що він, як складова податкової системи, виступає специфічною формою реалізації виробничих відносин.

Оподатковування прибутку суттєво впливає на фінансово-господарську діяльність підприємств. Згідно Податкового кодексу України (ПКУ) податок на прибуток має виконувати виключно регулятивно - стимулюючу функцію[8], причому з поступовим зниженням базової ставки: з 1 квітня 2011 року - 23 відсотки, з 1 січня 2012 року - 21 відсоток, з 1 січня 2013 року - 19 відсотків, з 1 січня 2014 року - 16 відсотків. Однак у відповідності зі змінами до ПКУ (що пов'язано з необхідністю фіскального наповнення бюджету), до цього часу ставку 16 відсотків не використовують, базова ставка залишається 18 відсотків.

З 2014 року новачки Податкового кодексу стосуються коригувань фінансового результату на податкові різниці, які виникають у зв'язку з існуючими в даний час незначними відмінностями в бухгалтерському і податковому обліку (ст. 138-140 ПКУ). Пільги з податку на прибуток скорочені. В даний час звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями інвалідів і є їх повною власністю,

отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг, крім підакцизних товарів, послуг із поставки підакцизних товарів, отриманих у межах договорів комісії (консигнації), поруки, доручення, довірчого управління, інших цивільно-правових договорів, що уповноважують такого платника податку здійснювати постачання товарів від імені та за дорученням іншої особи без передачі права власності на такі товари, де протягом попереднього звітного (податкового) періоду кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, становить не менш як 50 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за умови, що фонд оплати праці таких інвалідів становить протягом звітного періоду не менш як 25 відсотків суми загальних витрат на оплату праці [8].

Звільняється також від оподаткування прибуток підприємств, отриманий за рахунок міжнародної технічної допомоги або за рахунок коштів, які передбачаються в державному бюджеті як внесок України до Чорнобильського фонду "Укриття" для реалізації міжнародної програми - Плану здійснення заходів на об'єкті "Укриття" відповідно до положень Рамкової угоди між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно діяльності Чорнобильського фонду "Укриття" в Україні, для подальшої експлуатації, підготовки до зняття і зняття енергоблоків Чорнобильської АЕС з експлуатації, перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему та забезпечення соціального захисту персоналу Чорнобильської АЕС.

З 2016 року відмінено авансові платежі, що повинно позитивно впливати на фінансово-господарську діяльність підприємств, оскільки їх обігові кошти можуть ефективніше використовуватися для ведення бізнесу, а в кінцевому підсумку – підвищенню прибутковості.

Аналіз податку на прибуток всіх суб'єктів господарювання здійснимо на підставі статистичних даних Держкомстату, Державного казначейства за 2011-2015 рр. [9, 10]. Результати аналізу надходжень податку на прибуток до зведеного, державного та місцевих бюджетів України відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Надходження податку на прибуток до бюджету України за 2011-2015 роки, млн. грн.

	2011	2012	2013	2014	2015	Темп росту 2015/2011
Державний бюджет	54 739	55 350	54 319	39 942	34776	0,64
Місцеві бюджети	358	443	675	260	4277	11,9
Зведений бюджет	55 097	55 793	54 994	40 202	39053	0,71

Як свідчать дані табл.1, в цілому надходження податку на прибуток за 2011-2015 рр. зменшилися на 16044 млн. грн., або на 40 %, причому доходи від цього податку до державного бюджету зменшилися на 36%, а до місцевих бюджетів - зросли більш, ніж у 11 разів. Такий стан пояснюється тим, що у 2015 році в межах реалізації бюджетної політики децентралізації згідно Бюджетного кодексу до місцевих бюджетів почали зараховувати 10% від податку на прибуток підприємств

загальнодержавного значення. Раніше до місцевих бюджетів надходив лише податок на прибуток від підприємств місцевого підпорядкування. Такий перерозподіл збільшив надходження до місцевих бюджетів від податку на прибуток, однак значущість в цілому даного податку в доходах Зведеного бюджету знизилася, про що говорить тенденція долі цього податку в загальному обсязі бюджетних доходів за 2011-2015 рр., яка зображена на рис.1 [10].

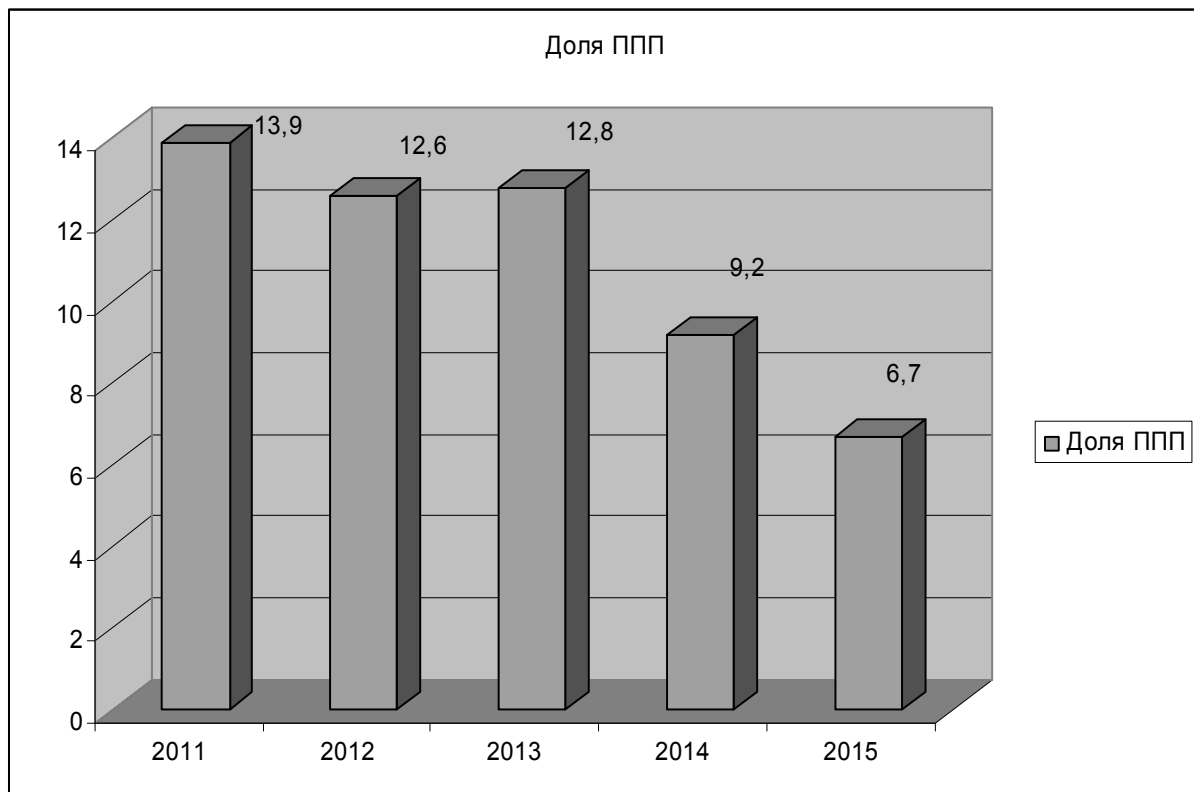

Рис. 1. Доля податку на прибуток підприємств в доходах зведеного бюджету України за 2011-2015 роки, %

Одна з основних причин такої спадної тенденції - зменшення бази оподаткування, в цілому по всіх підприємствах має місце значна збитковість, що пояснюється кризовими явищами в економіці, її розбалансованістю.

Як уже зазначено раніше, ставки податку теж зменшувалися за аналізований період, що в цілому негативно вплинуло на загальні обсяги надходжень

податку на прибуток до бюджету. Для виявлення впливу факторів на зміни в обсягах надходжень даного податку за даними звітності [9,10] були проаналізовані складові податку на прибуток до Державного бюджету в розрізі суб'єктів господарювання та згідно бюджетної класифікації (таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка податку на прибуток суб'єктів господарювання до Державного бюджету України за 2011-2015 рр. за бюджетною класифікацією (млн. грн.)

1	2	3	4	5	6	7	8
Показики податку на прибуток	2011	2012	2013	2014	2015	Відх. абс.	Темп росту
Податок на прибуток підприємств і організацій, що перебувають у державній власності	8 091	10 611	1 829	1 039	4 164	-3927	0,51
Податок на прибуток підприємств, створених за участю іноземних інвесторів	9 107	8 985	3 178	1 801	6 745	-2362	0,74
Податок на прибуток від казино, відеосалонів, гральних автоматів, концертно-видовищних заходів	0,1	-	-	-	-	- 0,1	-
Податок на прибуток іноземних юридичних осіб	1 678	1 650	1 654	2 460	2 688	+1010	1,6

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Податок на прибуток банківських організацій, включаючи філіали аналогічних організацій, розташованих на території України	843	884	1 029	950	621	-222	0,74
Податок на прибуток страхових організацій, включаючи філіали аналогічних організацій, розташованих на території України	592	748	308	184	768	+176	1,3
Податок на прибуток фінансових установ, включаючи філіали аналогічних організацій, розташованих на території України, за винятком страхових організацій	39	50	27	27	53	+14	1,4
Податок на прибуток організацій і підприємств споживчої кооперації, кооперативів та громадських об'єднань	72,9	76	31	40	46	-26,9	0,6
Податок на прибуток приватних підприємств	34308	31 006	6 414	6 956	19 537	-14771	0,6
Інші платники податку на прибуток	8	7	11	6	7	-1	0,9
Надходження від сплати податкового боргу	-	1332	1362	137	126	+126	X
Авансові внески податку на прибуток	-	-	38475	26341	-	26341	X
Податок на дохід, який сплачують суб'єкти, що здійснюють діяльність з випуску та проведення державних лотерей	-	-	-	-	21	+21	X
Всього	54 739	55 349	54 318	39 941	34776	-19963	0,6

Як видно з табл. 2, найбільші надходження податку на прибуток були від приватних підприємств, хоч і вони скоротилися на 40% за аналізований період. Позитивна динаміка спостерігалася при сплаті податку на прибуток іноземними компаніями, страховими та іншими фінансовими установами, однак в загальному обсязі їх частка дуже незначна (наприклад, у 2015 році всього 10%).

Виконання планових показників доходів бюджету часто здійснювалося за рахунок сплати авансових платежів з податку на прибуток, що є негативним для підприємств (імобілізація оборотних коштів), а також для держави в цілому в довгостроковому періоді (виконання нею своїх функцій за рахунок бюджетних коштів).

На зменшення доходів від ППП вплинуло також те, що банки встановили завищені відсоткові ставки і становище українського підприємництва опинилось у кризовому стані. До того ж відбулась мілітаризація економіки України. Одним із позитивних чинників зміни в надходженнях ППП до бюджету є девальвація гривні та коливання курсу долара США щодо національної валюти.

Зниження фіскальної ролі податку на прибуток останніми роками спричинено також значними

податковими пільгами (у 2012 році - третина всіх податкових пільг), які в 2016 році зведено до мінімуму.

Узагальнюючи проведене дослідження прибуткового оподаткування суб'єктів господарювання податком на прибуток в Україні, можна виокремити такі основні існуючі проблеми щодо функціонування даного податку та його адміністрування:

- економічна криза суттєво вплинула на спадну тенденцію щодо формування бази оподаткування податком на прибуток

- часті законодавчі зміни, які не дозволяють даній формі оподаткування виконувати ефективно фіскальну та регулюючу функцію;

- в період реформування податку на прибуток мало місце зниження лише базової ставки, в той час, як інші ставки даного податку майже не змінилися, але зниження податкового тиску на підприємства не було досить відчутним, особливо в умовах їх збиткової діяльності;

- розбіжність (хоч і невелика) між податковим та бухгалтерським обліком у визначенні доходів з метою оподаткування прибутку підприємств, собівартості реалізованої продукції та інших витрат;

- недостатній рівень стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств через механізм справляння податку на прибуток;
- зниження ролі податку на прибуток як одного із бюджетоутворюючих податків;
- значні втрати в доходах бюджету за рахунок існування пільг;
- недосконале адміністрування податку на прибуток, яке часто супроводжувалося сплатою податку наперед.

Для вдосконалення сучасного механізму справляння податку на прибуток, вирішення низки існуючих проблем у цій сфері пропонуємо наступне. Для нарощування податкової бази, перш за все, важливо розвивати реальний сектор економіки, залучаючи інвестиційні ресурси, створюючи робочі місця, сприяти підвищенню ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств та зростанню їх прибутковості.

На нашу думку, з метою забезпечення зростання регулюючого впливу податку на прибуток підприємств та спрощення облікових процедур, пов'язаних зі справлянням цього податку, доцільно: повністю усунути розбіжності між податковим та бухгалтерським обліком; звільнити від оподаткування частини прибутку підприємств, що використовується на фінансування інвестиційно-інноваційних проєктів; посилити контроль фіскальних органів за обчисленням і сплатою даного податку.

Зменшення податкових пільг останнім часом виправдане, але в найближчій перспективі доцільно:

- розробити у відповідності з особливостями державного і економічного розвитку країни концепцію податкових витрат бюджету;
- ввести в ПКУ розділ "Податкові пільги", в якому визначити загальний порядок встановлення, зміни і скасування податкових пільг, напрямів використання, ведення обліку, здійснення контролю за цільовим використанням коштів, вивільнених у зв'язку з пільговим оподаткуванням;
- у депресивних регіонах, які отримують дотації з бюджету, ввести цільові податкові пільги для фінансування інноваційної діяльності підприємств з метою розвитку економічного потенціалу цих районів;
- об'єктивно і компетентно, з урахуванням аналізу впливу на доходи бюджету та податкового навантаження на підприємства, переглянути існуючі види пільг з податку на прибуток на законодавчому рівні.

Пропозиції деяких економістів в рамках проведення нового етапу податкової реформи в Україні замінити податок на прибуток податком на розподілений прибуток [11], з огляду на дефіцит власних ресурсів суб'єктів господарювання на інноваційно-інвестиційний розвиток, мають раціональне зерно, але, на нашу думку, тут потрібен виважений, ретельно обґрунтований підхід з урахуванням особливостей національної економіки.

ВИСНОВОК

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід відмітити що сучасний порядок нарахування і сплати податку на прибуток підприємств має суттєві недоліки. Шляхами вдосконалення вітчизняного механізму справляння податку на прибуток доцільно вважати: усунення розбіжностей між податковим та бухгалтерським обліком доходів та витрат, звільнення від оподаткування частини прибутку підприємств, що використовується його платниками на фінансування інвестиційно-інноваційних проєктів, запровадження дієвого пільгового оподаткування, а головне – на законодавчому рівні сприяти розвитку підприємництва, зацікавленості підприємств у збільшенні їх дохідності та прибутковості, що в свою чергу сприятиме виконанню податком на прибуток своєї фіскальної, регулюючої та стимулюючої функцій.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.Л. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): [монографія] / В.Л. Андрущенко; Т.В. Тучак. – К.: Алерта, 2013. – 384 с.
2. Регулятивний потенціал податкової системи України: монографія / [Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, К.В. Давискіба та ін.]; за заг. ред. проф. Ю.Б. Іванова. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 336с.
3. Калінеску Т.В. Адміністрування податків.: навч. посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2013. - 290с.
4. Лисяк Л.В. Оподаткування підприємств будівельної галузі //Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції - 2013 - №1. - С. 52-56.
5. Бюджетна система / за ред. Федосова В.М.– Київ : Знання, 2012.– 611 с.
6. Ярошевич Н.Б. Податок на прибуток у доходах державного бюджету України: проблеми та перспективи // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С.288-293.
7. Непочатенко О.О. Боровик П.М., Щепелюк Б. Р. Оподаткування прибутку підприємств в Україні // Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 1 (13), 2015. – С.23-28.
8. Податковий кодекс України : від 02.12.2010.. № 2755-IV зі змінами [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
9. Державна служба статистики України, – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk>.
10. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tresuer.gov.ua>.
11. Фінансово-інвестиційний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://galfinance.info/ekonomika-ta-biznes/2016/07/23/grojsman-gotue-novij-podatok/>

СКОМОРОВИЧ

Ірина Георгіївна

iskomorovych@yahoo.com

УДК 336.7(477)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

EVALUATION OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF MONETARY SYSTEM OF UKRAINE

к.е.н., доцент кафедри банківського і страхового бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті запропоновано показники ефективності функціонування грошової системи України. За допомогою кластерного аналізу здійснено порівняння грошових систем України та інших країн. Проаналізовано чинники, що впливають на активність використання для розрахунків в Україні платіжних карток.

В статье предложены показатели эффективности функционирования денежной системы Украины. С помощью кластерного анализа произведено сравнение денежных систем Украины и других стран. Определены факторы, которые влияют на активность использования для расчетов в Украине платежных карт.

In the article the indicators of efficiency of functioning of Ukrainian monetary system are proposed. Using cluster analysis the comparison of monetary system of Ukraine and other countries is made. Factors that influence the use of payment cards in Ukraine are analyzed.

Ключові слова: грошова система, ефективність грошової системи, готівка, безготівкові розрахунки

Ключевые слова: денежная система, эффективность денежной системы, наличные деньги, безналичные расчеты

Keywords: monetary system, efficiency of monetary system, cash, non-cash payments

ВСТУП

Основною функцією грошової системи є полегшення економічних відносин у товарній економіці, що досягається через використання грошей для здійснення розрахунків. З огляду на це, серед усіх функцій грошей нас найбільше цікавить грошовий засіб обміну, а серед усіх агрегатів грошової маси, яка дозволяє виміряти кількість грошей в обігу, – агрегат М1. Оскільки він включає кошти у готівковій формі, які перебувають у розпорядженні суб'єктів господарювання та фізичних осіб, та залишки на поточних рахунках в банках, то саме він показує кількість грошей, яку в кожен конкретний момент часу економічні суб'єкти готові використати для здійснення розрахунків.

У вітчизняній науковій та навчальній літературі питанням функціонування грошових систем, визначення їхніх складових елементів та оптимізації державного регулювання присвячені праці, зокрема, А. Гальчинського, Б. Івасіва, М. Савлука, А. Мороза, О. Дзюблюка, С. Міщенко, О. Носова, Л. Рябіної та ін. Проте кількісним характеристикам, що дозволяють визначити ефективність цього інституту, належної уваги не приділено.

МЕТА РОБОТИ полягає у тому, щоб сформулювати пропозиції щодо виокремлення критеріїв ефективності функціонування грошової системи та запропонувати шляхи її підвищення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для проведення дослідження, крім загальнонаукових методів абстракції, порівняння, узагальнення, нами були використані економіко-статистичні методи (кластерний та множинно-регресійний аналізи). Інформаційною основою статті є статистичні бази даних, запропоновані НБУ, Держстатом, МВФ [1], Європейським центральним банком [2], Банком міжнародних розрахунків [3] з показниками станом на кінець 2014 р. Для їхнього оброблення та представлення результатів дослідження використано програмні продукти STATISTICA 7 та Microsoft Excel.

РЕЗУЛЬТАТИ

На нашу думку, ефективно функціонує така грошова система, в якій грошова одиниця та її емітент мають довіру серед користувачів, а механізм емісії та встановлені правила використання грошей дозволяють швидко та безпечно провести розрахунки за придбані товари і послуги. Зрозуміло, що готівка може успішно виконати таке завдання тільки при дрібних повсякденних платежах. В усіх інших випадках така мета швидше досягається через використання безготівкових розрахунків, рівень поширення яких може свідчити про ступінь розвитку економіки держави. Тут мова йде не лише про появу та вдосконалення необхідних для цього технологій, але й меншу популярність безготівкових інструментів у порівнянні з банкнотами у корупційних та тінювих

транзакціях.

Одним із способів, який дозволяє порівняти вітчизняну та закордонну практики організації готівкового та безготівкового обігу, є застосування кластерного аналізу. До обраних показників ми перш за все відносимо частки готівкових коштів в обігу поза банківськими установами ($M0/GDP$) та залишки на поточних рахунках у банках у ВВП ($(M1-M0)/GDP$). Вони ілюструють рівень проведення безготівкових розрахунків та залучення банківської системи у повсякденне економічне життя. Для того, щоб він був якнайвищий, банки повинні мати високу довіру серед економічних суб'єктів. Особливо це важливо для домогосподарств, які, на відміну від юридичних осіб, мають більше можливостей у разі потреби не користуватися послугами фінансових посередників. Тому наступним показником, який ми будемо використовувати, є стійкість банків (SB), який пропонують творці Індексу глобальної конкурентоспроможності [4]. Рівень залучення фізичних осіб до проведення безготівкових розрахунків можна виразити за допомогою такого індикатора, як обсяг розрахунків з використанням електронних платіжних засобів (PC/GDP), адже особисті платіжні картки популярніші, ніж корпоративні. Оскільки для їхнього ефективного використання потрібна розвинена інфраструктура, ми включили до моделі показник кількості торговельних платіжних терміналів у

розрахунку на 1000 осіб ($POS-t$). Для відображення такої ознаки, як рівень розвитку держави, ми використали показник обсягу ВВП на душу населення ($GDPpop$). Об'єктами дослідження виступають Україна, країни єврозони та ще 21 держава, які представляють різні континенти.

Провівши кластеризацію за методом k -середніх, ми отримали склади окремих кластерів (табл. 1) та середні значення для кожного кластера (рис. 1). Наведений рисунок показує, що кластери суттєво відрізняються один від одного. Третій кластер, в який входить Україна, демонструє найгірші показники, особливо у порівнянні з другим кластером. Це й не дивно, якщо порівняти деякі параметри. Зокрема, рівень розрахунків за допомогою платіжних карток в нашій державі в два рази менший, ніж в Австралії, Великобританії чи США, а кількість торговельних платіжних терміналів на 1000 осіб у цих країнах у десять разів перевищує вітчизняні показники. Невелика різниця стану справ за першим показником з другим кластером компенсується для країн, які до нього належать, набагато більшими, ніж в Україні, залишками коштів на поточних рахунках, які приводять в рух за допомогою інших розрахункових документів. Це в результаті відображається на великій відстані України від першого і другого кластера за показниками ВВП на душу населення та рівня стійкості банківської системи.

Таблиця 1

Поділ країн на класи за методом k -середніх у 2014 р.

Країна	Номер кластера	Відстань від центру кластера
Чехія	1	0,596794
Швейцарія	1	0,816524
Японія	1	0,906102
Єврозона	1	0,542797
Австралія	2	0,656708
Бразилія	2	0,835943
Великобританія	2	0,991185
Данія	2	0,650331
Канада	2	0,458112
Саудівська Аравія	2	0,908884
Сінгапур	2	0,584833
США	2	0,816878
Туреччина	2	0,684543
Швеція	2	0,503855
Україна	3	1,085621
Болгарія	3	0,432863
Індія	3	0,552196
Литва	3	0,629187
Мексика	3	0,641519
Польща	3	0,440590
Росія	3	0,389527
Румунія	3	0,421148
Угорщина	3	0,258695

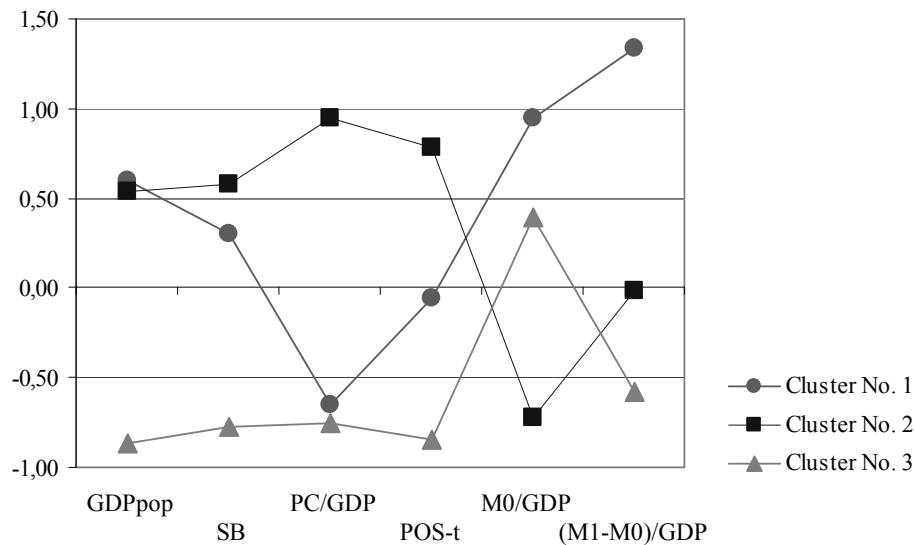

Рис. 1. Середні значення кластерів у 2014 р.

З рис. 1 видно, що за всіма показниками Україні треба орієнтуватися на другий кластер, який характеризується високим обсягом ВВП на душу населення та найвищим рівнем стійкості банків. Найбільший розрив спостерігається у показниках, які відображають розвинутість роздрібних безготівкових розрахунків, адже у той час, коли більша частина коштів на поточних рахунках в банках належить юридичним особам, лівова частка платежів за допомогою платіжних карток здійснюється фізичними особами. З огляду на це, необхідно проаналізувати, від яких чинників залежить частка розрахунків за допомогою платіжних карток у ВВП в Україні.

Для проведення дослідження використаємо множинний регресійний аналіз, який дозволяє виявити вплив різноманітних чинників на результативний показник та ступінь цього впливу [5, с. 465; 6, с. 153]. Результативним показником ми визначили частку розрахунків, здійснених за допомогою платіжних карток, випущених в Україні, у ВВП. Статистичні дані, надані НБУ [7], доводять, що протягом досліджуваних десяти років (2005–2014 рр.) частка корпоративних платіжних карток у загальній

кількості випущених становить приблизно один відсоток. Найвищого рівня було досягнуто у 2009 р., коли цей показник піднявся до 1,5 %. Тому, оскільки основна частка платіжних карток, випущених в Україні, є особистими, до чинників, що можуть мати вплив на розрахунки, здійснені за їхньою допомогою (табл. 2), ми зачисляємо частку готівки, що перебуває поза банками, у ВВП (x_1), частку роздрібною товарообігу у ВВП (x_2), частку доходів населення у ВВП (x_3), частку залишків коштів на поточних рахунках у банківських установах у ВВП (x_4), частку залишків на строкових вкладних рахунках у ВВП (x_5), частку обсягу купленої банками у населення іноземної валюти у ВВП (x_6), частку обсягу проданої банками населенню іноземної валюти у ВВП (x_7) та темпи приросту кількості торговельних терміналів (x_8).

Для того, щоб вибрати найбільш статистично значущі для моделі чинники, ми обрали покроковий регресійний метод, а саме метод послідовного включення. У результаті здійснених розрахунків було отримано таблицю результатів, що містить детальні статистичні характеристики (табл. 3).

Таблиця 2

Розрахунки за допомогою платіжних карток в Україні та чинники, що на них впливають (на кінець періоду) [розраховано та побудовано за [7-10]]

Рік	Частка обсягу розрахунків платіжним і картками у ВВП, %	Частка готівки в обігу у ВВП, %	Частка роздрібною товарообігу у ВВП, %	Частка доходів населення у ВВП, %	Частка коштів на поточних рахунках у ВВП, %	Частка заощаджень у нац. валюті у ВВП, %	Частка обсягу купленої банками у населення валюти у ВВП, %	Частка обсягу проданої банками населенню валюти у ВВП, %	Темпи приросту кількості торговельних терміналів, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈
2005	0,7	13,6	20,8	86,4	8,7	11,1	13,8	15,4	31,4
2006	0,9	13,8	22,7	86,8	8,9	12,1	15,6	19,1	53,5

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2007	1,1	15,4	44,2	86,5	9,8	16,6	19,9	23	54,4
2008	1,8	16,3	47,4	89,2	7,4	13,7	16	19,8	26,8
2009	2	17,2	48,5	97,9	8,4	10,6	12	19,5	-12,6
2010	2,7	16,9	48,9	101,7	9,9	12,3	12,1	19,4	8,1
2011	3,6	14,8	51,8	97,3	9,1	12,5	11,2	19,5	17,6
2012	6,5	14,4	57	103,3	8,5	14,2	8,6	14,5	41,4
2013	10,9	16,3	60,8	106,4	10	19	9,1	10,8	43,6
2014	16,3	18,1	57,7	96,8	9,7	13,6	3,9	5,6	-7

Таблиця 3

Статистичні характеристики множинної регресійної моделі

Параметри моделі	Значення параметрів	Критерій Ст'юдента	Статистична значимість	Критерій Фішера	Коефіцієнт множинної кореляції	Коефіцієнт детермінації
b_0	15,71072	2,5429	0,051709	74,969	0,991766	0,98359986
b_2	0,19231	5,4656	0,002791			
b_3	-0,16265	-2,4007	0,061571			
b_4	0,94662	2,4617	0,057106			
b_7	-0,7786	-12,0869	0,000068			

Аналіз наведених у таблиці 3 даних дозволяє стверджувати, що побудована модель є достовірною, адже критерії Фішера та Ст'юдента перевищують табличні значення (5,05 для рівня значущості $\alpha = 0,05$ та 2,015 для рівня значущості $\alpha = 0,1$ відповідно [11, с. 188-189]). Крім того, низькими є значення стандартної помилки та p -рівня (статистичної значимості), який в жодному випадку не перевищує 0,1. Це означає, що ймовірність відхилення гіпотези про вплив обраних чинників на результативний показник є малою. Розрахований коефіцієнт детермінації показує загальний вплив незалежних змінних на залежну. У нашій моделі він близький до одиниці. Це означає, що варіація залежної змінної значною мірою (98,36 %) визначається тими чинниками, які ми обрали для включення до моделі. Це підтверджує і високе значення коефіцієнта множинної кореляції, який відображає тісноту зв'язку частки розрахунків за допомогою платіжних карток у ВВП з наведеними у рівнянні регресії чинниками:

$$y = 15,71072 - 0,7786x_7 + 0,19231x_2 + 0,94662x_4 - 0,16265x_3.$$

Отримані значення параметрів незалежних змінних та знаки біля них відображають ступінь впливу кожного чинника на обраний результативний показник і напрямок, у якому такий вплив відбувається. Зокрема, у нашому випадку збільшення частки роздрібного товарообігу у ВВП на один відсоток за інших незмінних умов приведе до зростання частки розрахунків платіжними картками на 0,19 %. Такий самий позитивний, проте вагомий, вплив на розрахунки платіжними картками має збільшення частки залишків на поточних рахунках у банках у ВВП. А от збільшення частки проданої банками населенню іноземної валюти призведе до зменшення частки розрахунків платіжними картками. Це також цілком зрозуміло,

адже загалом зменшиться обсяг національної валюти на руках населення. Несподіваний результат отримано для частки доходів населення у ВВП, бо здається, що вплив цього чинника мав би бути прямим. Єдиним поясненням цього можна вважати ситуацію, коли такі доходи будуть викликані не за рахунок тих виплат, які фізичні особи отримують через поточні рахунки в банках, наприклад, заробітних плат, нарахованих процентів за депозитами та іншими видами доходів, які не можуть бути виплачені поза банківськими установами.

ВИСНОВКИ

На основі даних, отриманих в результаті проведення кластерного аналізу, можна зробити висновок, що за тими показниками, які, на нашу думку, визначають ефективність створеної державою грошової системи, Україна виявилася гіршою за всіма параметрами. Великі обсяги готівки в обігу, які доповнюються низькими залишками на поточних рахунках в банках, перш за все зумовлені низьким рівнем стійкості вітчизняних банків. А це в свою чергу впливає на розвиток в державі електронних платіжних засобів та інфраструктури, яка обслуговує їхнє використання, що у підсумку не дозволяє країнам з такими характеристиками розраховувати на високе значення ВВП на душу населення. З іншого боку, завдяки кореляційно-регресійному аналізу ми переконувалися, що збільшення обсягів розрахунків за допомогою платіжних карток можна досягти завдяки зростанню роздрібного товарообігу та залишків коштів на поточних рахунках у банках.

Таким чином, можна зробити висновок, що обидва економіко-статистичні методи аналізу дали однаковий результат, адже зростання обсягів роздрібних продажів означатиме, зокрема, з одного боку, збільшення виробництва потрібних населенню товарів і послуг, а з іншого – зростання його

платоспроможного попиту. Це у результаті позитивно вплине на ВВП у державі. З огляду на те, що звичайну фізичну особу неможливо примусити, наприклад, розраховуватися платіжною картою, її треба до цього заохотити, максимізувавши переваги та мінімізувавши недоліки такої форми розрахунків. Збільшення обсягів залишків на поточних рахунках у банках віддзеркалюватиме зростання довіри до банківських установ, яка може бути досягнута лише завдяки покращенню їхньої стійкості. У цьому напрямку повинні працювати не лише самі банки, але й їхній регулятор. Саме на банківську систему лягає тягар збільшення ефективності функціонування грошової системи в Україні.

Список використаних джерел

1. World Economic Outlook Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx
2. Payments statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: sdw.ecb.europa.eu/reports.do
3. Statistics on payment, clearing and settlement systems in CPMI countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bis.org/list/cpmi/tid_57/index.htm
4. The Global Competitiveness Index Historical Dataset [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: reports.weroform.org/global-competitiveness-report-2015-2016/
5. Економіко-математичне моделювання: [Навчальний посібник] / За ред. О.Т. Івашука. – Тернопіль: ТНЕУ Економічна думка, 2008. – 704 с.
6. Халафян А.А. STATISTICA 6. Статистический анализ данных: [учебник] / А.А. Халафян. – 3-е изд. – М.: ООО Банком-Пресс, 2007. – 512 с.
7. Загальні показники розвитку ринку платіжних карток в Україні [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=79219.
8. Основні тенденції валютного ринку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58039.
9. Статистична інформація / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Статистичні матеріали // Бюлетень НБУ. – 2015. – № 2. – С. 77-225.
11. Лещинський О.Л. Економетрія : [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.Л. Лещинський, В.В. Рязанцева, О.О. Юнькова. – К.: МАУП, 2003. – 208 с.

СОКОЛОВА

Людмила Василівна
lv.sokolova@mail.ru

УДК 658.1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВІДМІННОСТЕЙ СИСТЕМ
АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВАTHEORETICAL ASPECTS RELATIONSHIPS ADAPTIVE MANAGEMENT AND
ADAPTATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківського національного університету радіоелектроніки

У статті розглянуті питання щодо сутності основних базових понять теорії адаптації промислового підприємства та теорії адаптивного управління. Це стосується як визначення дефініцій цих понять, так і висвітлення особистих та загальних ознак, властивостей, котрі притаманні системі адаптації та системі адаптивного управління підприємством.

В статье рассмотрена сущность основных базисных понятий теории адаптации промышленного предприятия и теории адаптивного управления. Это касается как определения дефиниций этих понятий, так и раскрытия особенностей и общих признаков, свойств, которые присущи системе адаптации и системе адаптивного управления предприятием.

The questions about the nature of major basic concepts of the theory of adaptation of industrial enterprises and the theory of adaptive management are considered. This applies both to determine the definitions of these concepts and coverage of personal and common features, properties that are inherent in the system and adapting the system of adaptive management.

Ключові слова: адаптація, адаптивність, адаптивне управління, підприємство, система, нестабільність зовнішнього середовища

Ключевые слова: адаптация, адаптивность, адаптивное управление, предприятие, система, нестабильность внешней среды

Keywords: adaptation, adaptability, adaptive management, enterprise system unstable environment

ВСТУП

Кожна теорія відповідно до специфіки своєї сфери пізнання всесвіту для опису своєї предметної царини та рішення своїх завдань повинна застосовувати притаманну їй систему понять і категорій, тобто повинна мати особливий, специфічний концептуальний апарат у якості своїх досліджень.

Автор вважає за необхідне надати в даній статті характеристику сутності понять «адаптація», «система адаптації», «адаптивне управління», «система адаптивного управління»; висвітлити існуючі взаємозв'язки та відмінності між системою адаптації промислового підприємства та системою адаптивного управління, що сприятиме більш повному усвідомленню цих понять як із теоретичної, так і з практичної точки зору.

Аналіз наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних економістів показав, що питанням формування категоріально-понятійного апарату стосовно теоретичних проблем адаптації промислових підприємств, адаптаційного управління присвятили значну увагу такі вчені, як: А.М. Борсук, М.М. Буднік, Дж. Ван Гиг, Т.С. Воїнова, П. Друкер, В.А. Забродський, С. Заутер-Закс, Н.А. Кизим, Т.С. Клебанова, Н.М. Кулик, Е.Н. Кучерук, О.І. Пушкар, О.В. Раєвнева, Т.М. Соколенко,

К.А. Стрижиченко, М.О. Турко, В.В. Циганов та ін. [1-15]. Проте до останнього часу між науковцями існують різні точки зору щодо трактування окремих базових понять та категорій у межах теорії адаптації та теорії адаптивного управління підприємством і, як наслідок, відносно питань створення відповідних до цього систем. Це свідчить про те, що ці проблеми ще недостатньо досліджені і, як наслідок, не реалізовані у повній мірі на практиці. Тому закономірним і неминучим став процес дослідження взаємозв'язку, спільних та відмінних ознак даних систем в умовах невизначеності сучасного зовнішнього середовища.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні теоретичних аспектів існуючих взаємозв'язків і відмінностей, притаманних системам адаптації промислового підприємства та адаптивного управління у мінливому зовнішньому оточенні та їх основним базовим поняттям.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, методи наукових досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як показали проведені дослідження, слід зазначити, що поняття адаптація виступає як визначальне, але розуміють його по-різному, досить неоднозначно тлумачать дефініцію цього основного у теорії адаптації поняття [16-20]. Відповідно до Енциклопедичного словника бізнесмена «адаптація» (англ.: adaptation; нім.: zielumsetzung; фр.: adaptation; пол.: adaptacja; лат.: adaptatio) трактується як «процесс приспособления системы и её отдельных элементов к изменяющимся условиям жизнедеятельности» [20, с. 22].

Авторське бачення сутності адаптації промислового підприємства до непередбачуваності, мінливості, невизначеності сучасного зовнішнього оточення полягає у такому: адаптація уявляє собою процес приведення можливостей підприємства у відповідність до змін бізнес-середовища, процес активного впливу на нього з метою задоволення потреб споживачів і забезпечення своєї життєдіяльності й розвитку у майбутньому, справджування очікувань його власників відносно зростання ринкової вартості бізнесу та постійного підвищення якості життя його працівників.

Багатоаспектні питання адаптації соціально-економічних систем, до яких відноситься підприємство, знайшли висвітлення у наукових працях І. Ансоффа, Ч. Барнарда, С. Біра, А. Бондаренка, В.М. Гриньової, В.М. Гончарова, Ю.Б. Іванова, В.В. Кобзева, Ф. Котлера, Т.В. Ландиної, В.С. Пономаренка, Г. Саймона, У. Сайерта, У. Скотта, Ф.А. Фатхутдінова, Т.М. Циганкової, Дж. Емері та інших [21, с. 43].

Розглядаючи питання адаптації підприємств до зовнішнього оточення, автор вважає за доцільне застосовувати поняття бізнес-середовища, оскільки процеси, що відбуваються у ньому, та сили, які визначають ці процеси, формують мінливі умови зовнішнього середовища. Тому бізнес-середовище відповідно до [21, с. 19] визначено як сукупність зовнішніх чинників, елементів інфраструктури, суб'єктів ринку та актуарів – діючих сил, які сприятливо чи несприятливо впливають на можливості підприємства успішно функціонувати на невизначеному ринку.

За результатами проведеного дослідження були виявлені суттєві ознаки адаптації промислового підприємства до невизначеності бізнес-середовища та розроблено їх класифікацію. До основних класифікаційних ознак віднесено такі, як: адаптаційна система (економічна, соціальна, соціально-економічна, організаційна, технічна, кібернетична, інформаційна, виробнича, фінансова); вид адаптації (структурна, соціальна, виробнича, маркетингова, ресурсна, функціональна, науково-технічна, організаційно-економічна, економічна, адміністративна); форма адаптації (ефективна, локальна, подвійна, багатокритеріальна); тип адаптації (пасивна, активна, превентивна); управлінський профіль адаптації (виробництво, персонал, маркетинг, сфера НДДКР, логістика, фінанси, інновації) та інші [21, с. 60-63]. Крім того, існують деякі поняття, які притаманні процесу адаптації

підприємства, характеризують окремі аспекти його протікання, але не увійшли до класифікаційних угруповань. До них віднесено, на думку автора, органічну адаптацію (процес поступової зміни складового внутрішньофірмового менеджменту під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, яка протягом тривалого часу призводить до зміни культури і структура керівництва підприємства) та локальну адаптацію (процес тактичної реакції підприємства на зміни мікро-середовища).

Розглядаючи адаптацію як інструмент впливу на підприємство, науковець Ю.В. Суховерха у своїй статті [22] виявила «певні особливості адаптації як процесу керованого впливу на об'єкт управління, що притаманні підприємствам».

Отже можна констатувати, що у мінливих умовах господарювання незалежно від типу, форм, напрямів та виду адаптація являє собою перманентний багатогранний і складний процес пристосування функціональної діяльності підприємства, його стратегічних одиниць бізнесу, внутрішнього середовища до змін бізнес-середовища з метою забезпечення стійкого конкурентного становища підприємства на ринках збуту. При цьому поняття «процес адаптації» об'єднує різні види діяльності, для яких характерним є спрямованість на досягнення конкретних цілей адаптації, певних результатів, обмеженість терміну реалізації комплексу адаптаційних заходів із визначеним часом їх початку та завершення, координація виконання численних взаємопов'язаних заходів.

Система адаптації підприємства, що, на думку автора, складається із сукупності основних (маркетингова, організаційно-планова, інноваційна) і підтримуючих (інформаційна, економічна, логістична, фінансова та інвестиційна, соціально-психологічна, екологічна) підсистем, має задовольняти таким вимогам: ґрунтуватися на сучасних наукових методах; інтегрувати в єдиний комплекс усю сукупність запланованих адаптаційних заходів; забезпечувати тісний взаємозв'язок ринкових досліджень із внутрішньофірмовими змінами; перетворювати процес адаптації підприємства в структурно й функціонально завершений механізм саморозвитку; забезпечувати результативність і комплексність розробки стратегії і тактики адаптації, спрямованих на підвищення рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємств на конкретних ринках збуту [21, с. 84-86].

В той же час процес адаптації пов'язано з адаптивністю, поняття якої у загальному вигляді, як здатності центрів влади змінювати сформований стан справ, запропонував зарубіжний науковець П. Мотт [21]. Учені В. М. Ячменева та З. О. Османова, розглядаючи сутність понять «адаптивність» та «адаптація», визначили, що на мезорівні адаптивність виступає характеристикою соціально-економічної системи, яку доцільно використовувати для визначення її ознак і ступеня структурних змін [23]. Вони вважають, що адаптація є процесом забезпечення ефективного функціонування соціально-економічної системи і її елементів на

мезорівні в умовах глобалізації економіки України та, відповідно, глобальних змін зовнішнього оточення. Неможливо не погодитись з тим, що ідентичність понять «адаптація» та «адаптивність» «... полягає у тому, що кожне з них є необхідною складовою для виживання, ефективного функціонування соціально-економічних систем у нових умовах зовнішнього середовища, пристосування до них та своєчасного реагування на них».

Співавтори наукової праці [6, с. 132] Клебанова Т. С., Расвнева Е. В., Стрижиченко К. А. вважають, що поряд із поняттям адаптації існує поняття адаптивного управління – «... управління в системі з неповною апріорною інформацією в керуваному процесі, який змінюється по мірі накопичення інформації й приймається з метою покращення якості роботи системи».

На думку науковця Борсук А. М., адаптивне управління підприємством є таким, яке на основі використання механізму адаптації, заснованого на системі моніторингу відповідності фактичного рівня адаптації нормативному, надає можливість оперативно коригувати відповідні цілі та планові показники підприємства для забезпечення життєдіяльності підприємства та запланованого рівня його конкурентоспроможності [1].

Вчена Чулкова О. О. за результатами проведеного дослідження проблем адаптивного управління

прийшла до висновку щодо необхідності формування управлінської політики забезпечення адаптації підприємства до умов зовнішнього середовища на основі обґрунтовно запропонованих базових методологічних принципів побудови системи адаптивного управління підприємством [24].

Поняття «адаптивність підприємства» розглядається Л. В. Соколовою двоюко: з позицій організаційного підходу та з позицій кібернетичного підходу. Адаптивність підприємства (організаційний підхід) характеризує здатність підприємства, його стратегічних одиниць бізнесу, функціональних підрозділів до своєчасної й адекватної перебудови діяльності з метою забезпечення конкурентного положення на ринках збуту. Адаптивність підприємства (кібернетичний підхід) характеризує здатність системи та її окремих елементів само змінюватися для збереження своїх функціональних показників у заданих межах при мінливих впливах зовнішнього оточення.

Окремим напрямом у теорії адаптації підприємства є вивчення питань розробки адаптивних систем і механізмів в економіці, яким присвячені публікації учених В. А. Забродського, Н. М. Куліка та О. М. Соколенка, Е. Н. Кучерука, О. І. Пушкаря, В. В. Циганова, Н. В. Захарченка, І. І. Стец та інших [4, 7, 8, 10, 15, 25, 26] (табл. 1).

Таблиця 1

Результати огляду підходів до розробки адаптивних систем в економіці
[розробка автора]

Автор публікації	Підходи до розробки адаптивної системи управління промисловим підприємством
Забродський В.А., [4]	Сформовано модель адаптивного управління, яка спрямована на забезпечення системі здатності пристосовуватися не тільки стосовно минулого на основі навчання, але і стосовно майбутнього на основі імітації функціонування системи
Кулік Н.М., Соколенко Т.М., [7]	Запропоновано систему адаптивного управління підприємства у вигляді сукупності таких основних блоків, як: блок моніторингу зовнішнього середовища; блок моніторингу внутрішнього середовища; блок планування та прогнозування; блок прийняття управлінських рішень; блок мотивації працівників; блок інновацій; блок оцінки і контролю
Кучерук Е.Н., [8]	Розроблено методичну основу побудови схеми адаптивного управління поведінкою підприємства, що базується на певній системі принципів. Використання запропонованого підходу в практиці функціонування промислового підприємства дозволить підвищити якість прийнятих управлінських рішень по їх адаптивній реакції на стохастичні зміни зовнішнього середовища
Пушкар О.І., [10]	Запропоновано підходи до розробки моделей, методів і технологій управління розвитком, що забезпечували би запуск і підтримку процесів самоорганізації з використанням регуляторних механізмів
Циганов В.В., [14]	Запропоновано підхід до обґрунтування та проектування адаптивних механізмів функціонування організаційно-економічних систем, які включають настроювані процедури прогнозування, планування, регулювання та стимулювання
Захарченко Н. В., [25]	Розглянуто основні принципи формування адаптивної системи управління високотехнологічним промисловим підприємством на інноваційній основі. Сформовані вимоги до розробки відповідної системи стратегічного управління промисловим підприємством з урахуванням наявності науково-технічного потенціалу
Стец І. І., [26]	Запропоновано підходи та описано модель реалізації адаптивно-ситуативного управління, яка складається із таких блоків: адаптація за цілями (активна адаптація); адаптація за організаційною структурою (пасивна структурна адаптація); адаптація за тактикою (пасивна параметрична адаптація)

Усе вищевикладене сформулювало наукове підґрунтя щодо порівняння понять системи адаптації та системи

адаптивного управління, розгляду їх спільних та відмінних рис. З позицій теорії систем система

адаптації – це сукупність якісно визначених елементів, які виконують функцію забезпечення життєдіяльності підприємства і між якими існує закономірний зв'язок або взаємодія. З позицій функціональної системології система адаптації – це функціональний об'єкт, що забезпечує функціонування надсистеми – підприємства у загальному напрямку [21, с. 76].

Процес адаптації підприємства спрямовується на розв'язання таких основних завдань: забезпечення життєдіяльності й подальшого сталого розвитку підприємства в довгостроковій перспективі на основі встановлення динамічного балансу з бізнес-середовищем; підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства на ринках збуту; забезпечення фінансової стабільності, безбитковості діяльності та запобігання банкрутства підприємства (27, с. 14).

У теорії адаптивних систем адаптацією називається процес зміни параметрів і структури системи, а можливо, й управляючих впливів на основі поточної інформації з метою досягнення певного, як правило, оптимального, стану системи при початковій невизначеності й умовах роботи, що змінюються. Найхарактернішою рисою адаптації є накопичення і негайне використання поточної інформації для усунення невизначеності через недостатню апріорну інформацію з метою оптимізації обраного показника якості [28]. Система адаптивного управління промисловим підприємством використовується за умови недостатності апріорної інформації, на основі якої приймаються відповідні управлінські рішення. Суть даного підходу полягає в тому, що для заповнення відсутньої апріорної інформації активно використовується поточна інформація. Адаптивна система є такою управляючою системою, яка у ході управління об'єктом будь-якого класу за кінцевий час досягає поставленої мети [29, с. 12].

На думку авторки наукової публікації [30] Л.О. Філіпковської сучасна мета адаптивного управління промисловим підприємством полягає у забезпеченні його економічної безпеки, зміцнення його ринкових позицій за умови підвищення ефективності використання ресурсів та збереження балансу інтересів із суб'єктами зовнішнього оточення.

Адаптивні системи приводять до мети лише після деякого часу з початку функціонування. При цьому задачі адаптивного управління формалізуються на необмеженому інтервалі часу. Зараз теорія адаптивних управляючих систем активно розвивається та на думку провідних учених у перспективі може стати вагомою складовою теорії управління.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження теоретичних аспектів сутності основних базових понять теорії адаптації промислового підприємства та теорії адаптивного управління, їх взаємозв'язку та відмінностей відповідно до установленної мети дозволили зробити такі висновки.

З позицій розвитку теорії управління складними соціально-економічними системами – промисловими

підприємствами, які функціонують в сучасних умовах невизначеного, мінливого, нестабільного бізнес-середовища, були виявлені певні особливості системи адаптації, у межах якої відбувається керований вплив на об'єкт управління, визначена необхідність розробки відповідної дієвої системи адаптивного управління.

Здійснення ринкової діяльності вітчизняних промислових підприємств у сучасних умовах нестабільного, мінливого, стохастичного впливу чинників зовнішнього оточення базується на принципах адаптації і потребує впровадження відповідної системи адаптивного управління для забезпечення ефективного процесу прийняття управлінських рішень, що сприятиме зміцненню конкурентних позицій суб'єктів господарювання на внутрішніх і зовнішніх ринках збуту.

Список використаних джерел

1. Борсук А.М. Поняття адаптації та адаптивного управління підприємством / А.М. Борсук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.confcontact.com/2009_03_18/ek1_borsuk.php.
2. Гиг Дж. Ван. Прикладная общая теория систем / Дж. Ван Гиг : Пер. с англ. Т. 1. – М.: Мир, 1981. – 336 с.
3. Друкер П. Эффективность управления. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 288 с.
4. Забродский В.А. Адаптация экономических систем на основе управляемости / В.А. Забродский // Экономічна кібернетика. – 2000. – № 3/4. – С. 40-45.
5. Заутер-Закс С. Управление предприятием с ориентацией на окружающую среду / С. Заутер-Закс // Проблемы теории и практики управления. – 1993. – № 1. – С. 110-116.
6. Клебанова Т.С. Математические модели трансформационной экономики: учеб. пособие / Т.С. Клебанова, Е.В. Раевнева, К.А. Стриженченко и др. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2004. – 280 с.
7. Кулик Н.М. Технологія адаптації у системі управління підприємством / Н.М. Кулик, Т.М. Соколенко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 3. – С. 96-100.
8. Кучерук Е.Н. Схема адаптивного управления поведением предприятия: методологический аспект / Е.Н. Кучерук. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.confcontact.com/2007nov/kucheruk.php.
9. Воїнова Т.С. Теоретичні основи адаптації підприємств / Т.С. Воїнова, А.В. Бондаренко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vuzlib.com.ua/articles/book/27153-Zastosuvannja.../1.html.
10. Пушкарь А.И. Адаптивные системы в экономике / А.И. Пушкарь // Экономічна кібернетика. – 2000. – № 5/6. – С. 30-39.
11. Раевнева О.В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели :

монографія / О.В. Расвнєва. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2006. – 496 с.

12. Буднік М.М. Адаптація промислових підприємств до ринкових умов господарювання / М.М. Буднік: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Харк. держ. екон. ун-т. – Х. : 2002. – 20 с.

13. Турко М.О. Теоретичні підходи до визначення категорії «економічна адаптивність підприємства» / М.О. Турко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 6(1). – С.38-41. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_6\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_6(1)_9).

14. Цыганов В. В. Адаптивные механизмы в отраслевом управлении / В.В. Цыганов. – М.: Наука, 1995. – 285 с.

15. Адаптивные модели в системах принятия решений: монография / под ред. Н.А. Кизима, Т.С. Клебановой. – Х.: ИД «Инжэк», 2007. – 368 с.

16. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовской, Е.Б. Стародубцева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 479 с.

17. Словарь иностранных слов / Отв. ред. В.В. Бурцева, Н.М. Семенова. – 2-е изд., стер. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2004. – 819 с.

18. Универсальный экономический словарь. Менеджмент, маркетинг, реструктуризация. – К.: Поисково-издательское агентство «Книга памяти Украины», 1999. – 392 с.

19. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.

20. Энциклопедический словарь бизнесмена: Менеджмент, маркетинг, информатика / Под общ. ред. М.И. Молдованова. – К.: Техніка, 1993. – 856 с.

21. Соколова Л.В. Теорія і практика адаптації підприємств до мінливого бізнес-середовища: монографія / Л.В. Соколова. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – 288 с.

22. Суховерха Ю.В. Адаптація як інструмент впливу на підприємство / Ю.В. Суховерха. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/298.pdf>.

23. Ячменева В.М. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність» / В.М. Ячменева, З.О. Османова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18798/1/72-346-353.pdf.

24. Чулкова О.О. Адаптивне управління підприємством в умовах нестабільного зовнішнього середовища / О.О. Чулкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: onf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/43175.

25. Стец І.І. Адаптивне управління потенціалом підприємства / І. Стец // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2013. – Вип. 18. – С. 154-162. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

26. Захарченко Н.В. Концептуальні підходи до формування адаптивної системи управління високотехнологічним розвитком промислового підприємства / Н. В. Захарченко // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського. – Вип. 3. – 2015. – С. 290-294.

27. Соколова Л.В. Організаційно-економічне забезпечення адаптації підприємств доневизначеності бізнес-середовища / Л.В. Соколова: Автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.06.01 / Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк : 2006. – 32 с.

28. Цыпкин Я.З. Адаптация и обучение в автоматических системах / Я.З. Ципкин. – М.: Наука, 1968. – 399 с.

29. Срагович В.Г. Теория адаптивных систем / В.Г. Срагович. – М.: Наука, 1976. – 319 с.

30. Філіпковська Л. О. Застосування системи розпізнавання та прийняття рішень для адаптивного управління підприємством / Л.О. Філіпковська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vuzlib.com.ua/articles/book/27153-Zastosuvannja.../1.html.